

ANALIZA IZVJEŠTAVANJA O TRANSRODNIH OSOBAMA U ŠTAMPANIM, ONLAJN I ELEKTRONSKIM MEDIJIMA U CRNOJ GORI ZA 2020. GODINU

**ANALIZA IZVJEŠTAVANJA
O TRANSRODNIM OSOBAMA
U ŠTAMPANIM, ONLAJN
I ELEKTRONSKIM
MEDIJIMA U CRNOJ GORI
ZA 2020. GODINU**

Autor:
Aleksa Milanović

Izdavač:
Asocijacija Spektra, Kvir Montenegro
Ulica Oktobarske revolucije 78
81000 Podgorica

Za izdavača:
Jovan Ulićević, Danijel Kalezić

Dizajn i grafička priprema za štampu:
studio liv

Ilustracije
Freepik, Vecteezy

Štampa
Studio Branko

**Queer
Montenegro**
montenegrin lgbtqi association

MINISTARSTVO PRAVDE, LJUDSKIH
I MANJINSKIH PRAVA

Ovaj projekat je finansiralo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje izneseni su stav autora/ki i ne odražavaju nužno stav Ministarstva.

SADRŽAJ

Uvod / 5

Analiza sadržaja o transrodnosti u štampanim i onlajn medijima / 7

Metodologija / 7

Rezultati istraživanja / 7

Zastupljenost i dužina tekstova koji se bave temom transrodnosti / 7

Rubrike u kojima su objavljeni tekstovi / 12

Novinarski žanrovi koji su korišćeni prilikom izvještavanja / 15

Analiza naslova / 17

Ilustracije u tekstovima / 19

Autorstvo teksta / 19

Izbor sagovornica i sagovornika / 20

Dinamika objavljivanja tekstova / 21

Komentari čitalaštva / 22

Analiza sadržaja o transrodnosti u elektronskim medijima / 29

Zaključna razmatranja / 29

Pojmovnik: identiteti i terminologija / 37

O autoru / 42

Asocijacija Spektra / 43

Kvir Montenegro / 45

Literatura / 46

UVOD

Na društveni položaj transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba u velikoj mjeri utiče stepen njihove vidljivosti u društvu kao i stavovi opšte populacije, odnosno nivo predrasuda i stereotipa koji utiču na formiranje stavova o manjinskim i marginalizovanim društvenim grupama. U skladu sa tim jasno je da rad štampanih, onlajn i elektronskih medija može dati doprinos razvoju ljudskih prava i uticati na unapređenje društvenog položaja određenih društvenih grupa ili pak uticati na to da one ostanu nevidljive, te da se nivo zastupljenosti stereotipa i predrasuda uvećava.

Iz tog razloga Asocijacija Spektra posebnu pažnju posvećuje praćenju i analizi medijskog sadržaja, ali i planiranju i sprovođenju aktivnosti u cilju kreiranja pozitivnih promjena i podizanja nivoa svijesti i znanja o problemima sa kojima se TIRV¹ osobe susrijeću.

Ova analiza izvještavanja samo je jedna u nizu postojećih aktivnosti u domenu radana unapređenju medijskog izvještavanja o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama.

U posljednjih nekoliko godina stepen vidljivosti transrodnih i rodno varijantnih osoba u Crnoj Gori je u porastu o čemu svjedoči i prošlogodišnji izvještaj o stanju ljudskih prava koji je objavila Asocijacija Spektra², ali i *Analiza izvještavanja o transrodnim osobama u onlajn i elektronskim medijima u Crnoj gori za 2019. godinu*³. Međutim, pored rada na postizanju vidljivosti neophodno je raditi i na smanjenju opšte društvene i institucionalne transfobije budući da se u Crnoj Gori i dalje javljaju slučajevi diskriminacije i kršenja ljudskih prava TIRV osoba.

¹ TIRV je skraćenica koja obuhvata transrodne, interpolne i rodno varijantne osobe.

² Asocijacija Spektra, *Izvještaj o stanju ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba u Crnoj Gori za 2019. godinu*, <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2020/03/izvjec5a0taj-o-stanju-ljudskih-prava-tirv-osoba-2019.pdf>. Pristupljeno 1. 6. 2020.

³ Aleksa Milanović, *Analiza izvještavanja o transrodnim osobama u onlajn i elektronskim medijima u Crnoj gori za 2019. godinu*, Asocijacija Spektra, Podgorica, 2019.

Kada je riječ o interpolnim osobama i medijskom izvještavanju o njima, rezultati ovog kao i prošlogodišnjeg istraživanja pokazuju da je ono svedeno na minimum od jednog teksta godišnje zahvaljujući čemu ljudska prava interpolnih osoba i dalje ostaju nevidljiva.

U skladu s tim, jasno je da se na unapređenju društvenog položaja i povećanoj vidljivosti transrodnih, rodno varijantnih, a naročito interpolnih osoba u Crnoj Gori i dalje mora raditi.

Značajan doprinos radu na planu promovisanja ljudskih prava mogu dati mediji, ali isključivo ukoliko se pridržavaju etičkih i profesionalnih standarda i preporuka kada je u pitanju izvještavanje o ovoj temi. U suprotnom, neprofesionalno izvještavanje može doprinijeti dubljoj stigmatizaciji, dehumanizaciji i kršenju ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba.

Rezultati ovog istraživanja odnose se na analizu medijskih sadržaja koji su objavljeni tokom 2020. godine koja je će ostati upamćena kao godina u kojoj je Svetska zdravstvena organizacija 11. marta proglasila pandemiju kovida 19.

Ovaj podatak je važno imati u vidu budući da su pandemijski uslovi uzrokovali promjenu uslova života i rada ljudi, ugrozili egzistenciju i bezbjednost, te pojačali osjećaj izolovanosti kod svih članica i članova društva, a posebno među populacijom koja pripada manjinskim i ugroženim grupama, kakva je i TIRV zajednica.

Ekonomski problemi uzrokovani pandemijom rezultiraju smanjenjem mjesečnih zarada ili otpuštanjima radnica i radnika što se najprije odražava na TIRV osobe koje inače teško dolaze do posla i teže ga zadržavaju zahvaljujući visokom stepenu diskriminacije u društvu.

Pored toga, ograničenje kretanja u vidu policijskog časa ili uopšte smanjenje broja društvenih kontakata imaju drastične posledice na TIRV osobe koje su prinuđene da žive sa porodicama koje ih ne prihvataju i u kojima je prisutno porodično nasilje bazirano na transfobiji.

U takvim okolnostima neophodno je raditi na podizanju svijesti o problemima sa kojima se susrijeću najugroženije grupe poput TIRV zajednice, međutim uprkos tome rezultati uporedne analize dijela podataka ukazuju na to da je količina medijskog sadržaja o TIRV osobama u 2020. godini smanjena za 37% u odnosu na 2019. godinu.

Bez obzira na to što se posljednjih godina medijski prostor u Crnoj Gori postepeno sve više otvara za ove teme, neophodno je održavati taj kontinuitet i sve više povećavati broj medijskih tekstova, emisija i objava zahvaljujući čemu će se povećati i vidljivost rodnih manjina, ali i stvoriti potencijal za pozitivan medijski uticaj na stavove većinskog stanovništva.

Pored toga, da bi se taj potencijal realizovao, neophodno je unaprijediti izvještavanje medija tako da ono pokriva sve aspekte života transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, a ne samo teme koje se tiču rodnog identiteta, medicinskih činjenica vezanih za proces prilagođavanja pola ili pak samo za negativne aspekte života.

Takođe, od izuzetnog značaja je korišćenje adekvatne terminologije i uvažavanje zamjenica, ličnog imena i roda koji preferiraju osobe o kojima se izvještava. Izbjegavanje senzacionalizma u čije taktike se ubraja selektovanje i isticanje samo specifičnih provokativnih ili intrigantnih informacija u određenoj vijesti, preveniralo bi pojavu burnih reakcija javnosti koje najčešće bivaju praćene i govorom mržnje.

Informisanje o problemu transfobije koja je prisutna u društvu i skretanje pažnje na negativan uticaj koji ona ima na transrodne osobe, umnogome bi doprinijelo većem razumijevanju javnosti za probleme s kojima se svakodnevno suočavaju rodne manjine.

Budući da je ovo istraživanje fokusirano i na onlajn medije, neophodno je istaći da je jedna od važnih mjera kojom bi se mogao poboljšati odnos medija prema rodnim manjinama – primjena pristupa premoderacije komentara čitalaca. Tako bi se spriječilo širenje govora mržnje koji je u velikoj mjeri zastupljen u komentarima na tekstove koji se bave temom transrodnosti i interpolnosti.

Cilj ovog istraživanja jeste da se osvijetle svi aspekti izvještavanja štampanih, onlajn i elektronskih medija o rodnim manjinama, da se ukaže na posljedice negativnih praksi izvještavanja i istakne značaj profesionalnog i etičkog pristupa izvještavanju.

ANALIZA SADRŽAJA O TRANSRODNOSTI U ŠTAMPANIM I ONLAJN MEDIJIMA

Metodologija

Pretragom digitalne arhive Arhimed za periodu od 1. januara do 31. decembra 2020. godine prikupljeni su objavljeni tekstovi iz štampanih i onlajn medija koji se bave transrodnom, interpolnom i rodno varijantnom populacijom.

Pretraga je obuhvatila ukupno sedam štampanih medija (ND Vijesti, Dnevne novine, Dan, Pobjeda, Večernje Novosti, Monitor) i četrnaest onlajn medija (CdM – Cafe Del Montenegro, Portal Analitika, Portal Vijesti, Portal RTCG – Radio televizija Crne Gore, AntenaM.net, Standard.co.me, mina.news, FOS media, IN4S Portal, Portal gracija.me, portalkombinat.me, Portal feral.bar, Portal mojbar.net, Portal makanje.me).

Napredna pretraga klipinga vršena je prema sljedećim ključnim riječima: transrodno, transrodne, transrodnost, transrodni, transrodna, interpolna, interpolne, interpolnost, interseks, interseksualno, interseksualne, interseksualnost i Asocijacija Spektra.

Pretraga je podrazumevala traženje bilo koje od svih navedenih ključnih riječi u arhiviranim tekstovima. U istraživanje su uključeni naslovi i tekstovi u kojima se na bilo koji način pominju navedene ključne riječi.

Na osnovu prikupljenog materijala urađeno je istraživanje u okviru koga je korišćena metoda analize medijskog sadržaja kao i metoda kritičke analize diskursa.

Ove dvije istraživačke metode korišćene su da bi se dobila što jasnija slika o tome kako se mediji odnose prema rodnim manjinama, kako ih reprezentuju, odnosno u kojoj mjeri mediji utiču na kreiranje slike i mišljenja o rodnim manjinama u širem društvenom kontekstu.

Rezultati istraživanja

Zastupljenost i dužina tekstova koji se bave temom transrodnosti

U sedam štampanih i četrnaest onlajn medija obuhvaćenih ovim istraživanjem tokom 2020. godine objavljeno je ukupno 130 tekstova koji se bave temom transrodnosti ili u kojima se pominju transrodne osobe i fenomen transrodnosti.

Od ukupnog broja tekstova u 86 tekstova mediji se na različite načine bave temom transrodnosti i transrodnim osobama, dok se u 44 teksta transrodne osobe samo pominju i to najčešće uz lezbejke, gej, biseksualne, kvir i interpolne osobe.

Kada je riječ o interpolnosti u ukupnom broju tekstova samo jedan je za temu imao isključivo interpolnosti i interpolne osobe, dok se u 8 tekstova ova tema kratko obrađuje uz temu transrodnosti. Interpolne osobe se u najvećem broju analiziranih tekstova pojavljuju samo u nabranju uz lezbejke, gej, biseksualne, kvir i transrodne osobe.

U poređenju sa onlajn medijima koji su objavili ukupno 114 tekstova, broj tekstova u štampanim medijima je znatno manji i svodi se na samo 16 tekstova.

Najveći broj tekstova (20) objavio je Portal Vijesti, dok je najmanji broj tekstova (1) objavio portalkombinat.me.

Za posmatranih godinu dana je u prosjeku objavljeno 2 do 3 članka u štampanim medijima, dok je u onlajn medijima u prosjeku objavljeno 10 članaka po portalu.

Zastupljenost i dužina tekstova

Naziv medijske kuće	Broj tekstova koji se bave temom transrodnosti	Broj tekstova koji se bave temom interpolnosti	Broj tekstova koji uz transrodnost dotiču i temu interpolnosti
ND Vijesti	3	/	/
Dnevne novine	2	/	/
Dan	4	/	/
Pobjeda	5	/	1
Monitor	2	/	1
Večernje Novosti	/	/	/

Tabela 1 – Broj objavljenih tekstova u štampanim medijima koji se bave temom transrodnosti i temom interpolnosti

Naziv medijske kuće	Broj tekstova koji se bave temom transrodnosti	Broj tekstova koji se bave temom interpolnosti	Broj tekstova koji uz transrodnost dotiču i temu interpolnosti
Portal Vijesti	20	1	
Portal RTCG	14	/	2
CdM	17	/	1
Antena M	8	/	1
FOS media	17	/	1
Portal Analitika	11	/	/
Standard.co.me	14	/	1
mina.news	2	/	/
IN4S Portal	6	/	/
Portal gracija.me	3	/	/
portalkombinat.me	1	/	/
Portal feral.bar	/	/	/
Portal mojbar.net	/	/	/
Portal makanje.me	/	/	/

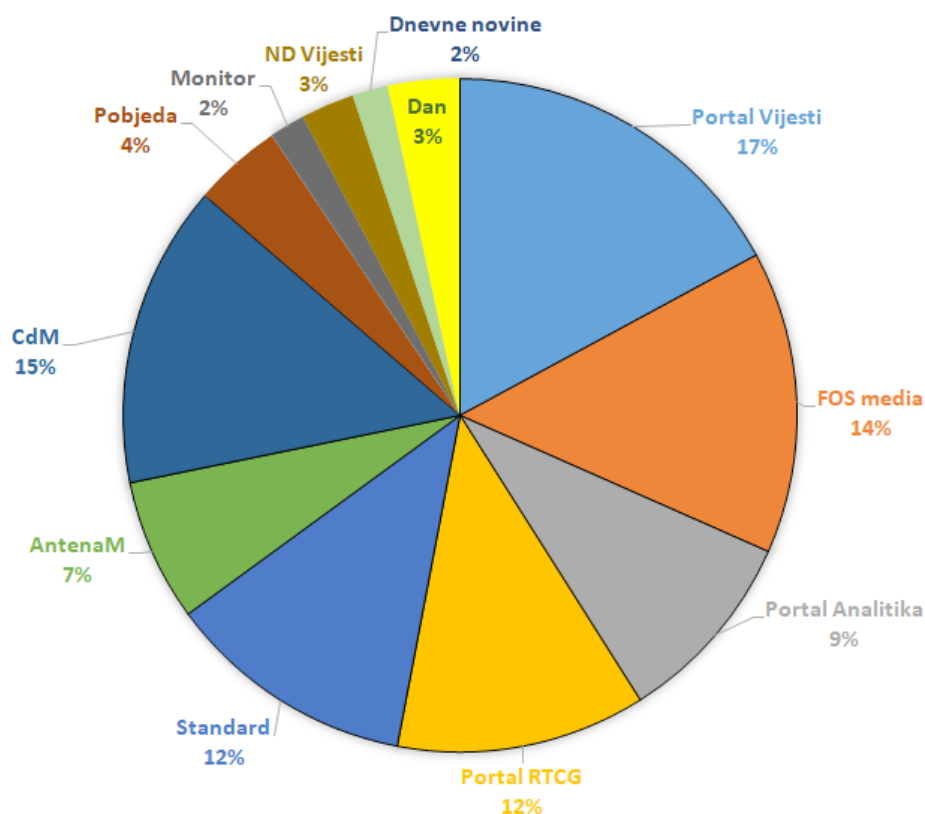
Tabela 2 – Broj objavljenih tekstova u onlajn medijima koji se bave temom transrodnosti i temom interpolnosti

Uporedna analiza ovog istraživanja sa prošlogodišnjim istraživanjem može se izvršiti samo na osnovu jednog dijela podataka, budući da je istraživanje za 2019. godinu obuhvatilo samo šest onlajn portala i to Portal Vijesti, CdM – Cafe Del Montenegro, Portal Analitika, RTCG – Radio televizija Crne Gore, Antena M i FOS media.

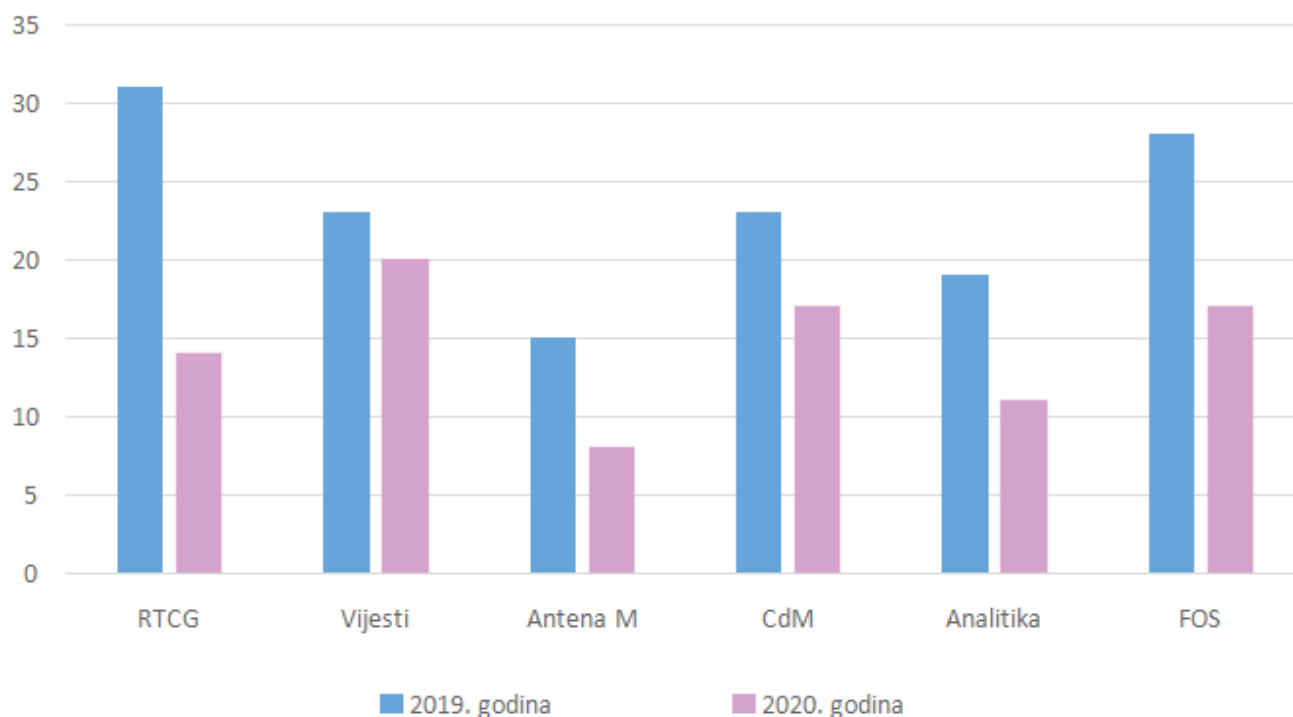
Tokom 2019. godine ovih šest portala objavilo je ukupno **139 tekstova** koji se bave temom transrodnosti i jedan tekst koji se bavi temom interpolnosti. **U 2020. godini** ovih šest portala objavilo je ukupno **87 tekstova** koji se bave temom transrodnosti i jedan tekst koji se bavi isključivo temom interpolnosti.

Podaci za 2020. godinu pokazuju značajan pad broja objavljenih tekstova na posmatranim portalima, te je na primer na portalima RTCG i AntenaM u 2020. godini objavljeno oko 50% manje tekstova u odnosu na 2019. godinu.

Zastupljenost i dužina tekstova

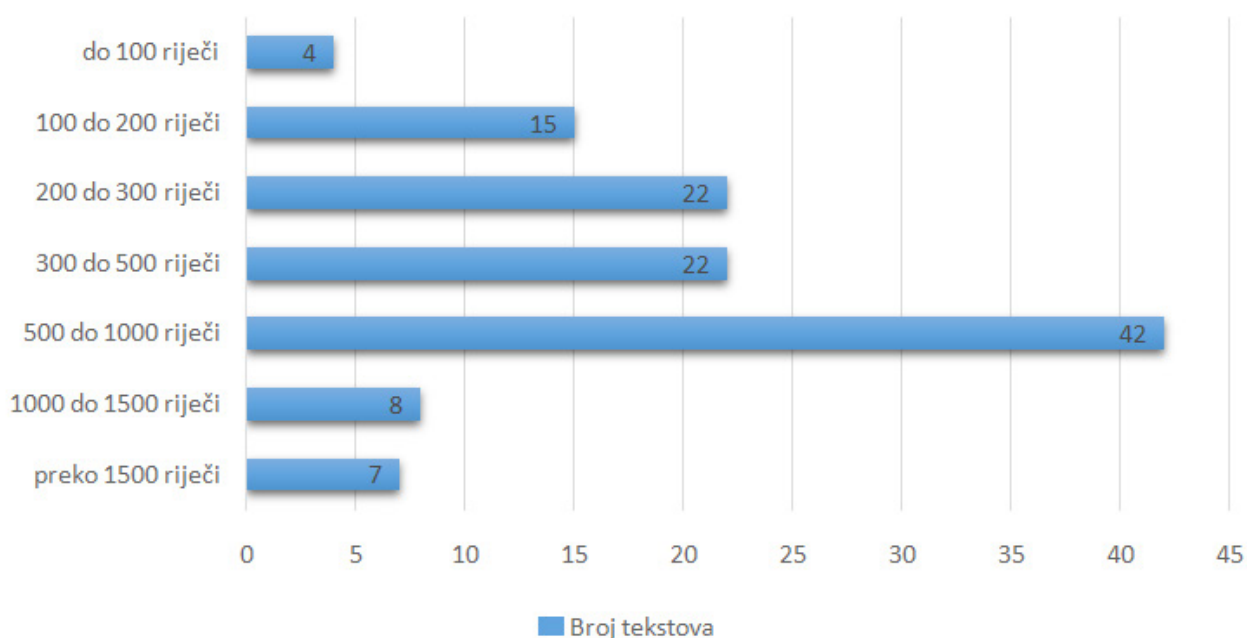
Grafikon 1 – Ukupan broj tekstova u onlajn i štampanim medijima koji se bave temom transrodnosti u 2020. godini je 127. Portal Vijesti objavio je 20 tekstova, portal FOS media objavio je 17 tekstova, portal CdM objavio je 17 tekstova, portal Standard objavio je 14 tekstova, Portal RTCG objavio je 14 tekstova, Portal Analitika objavio je 11 tekstova, portal Antena M objavio je 8 tekstova, Monitor je objavio 2 teksta, ND Vijesti 3 teksta, Dnevne novine 2 teksta Dan 4 teksta, Pobjeda 5 tekstova.

Grafikon 2 – Odnos broja objavljenih tekstova na portalima posmatranim tokom 2019. godine i tokom 2020. godine

Kada je riječ o dužini tekstova istraživanje je pokazalo da od ukupnog broja tekstova veoma mali udio (3%) čine izuzetno kratki tekstovi od nekoliko rečenica odnosno tekstovi do 100 riječi. U kratke tekstove ubrajaju se i tekstovi od 100 do 200 riječi i oni čine 13% ukupnog broja tekstova. Skoro polovina od ukupnog broja kratkih i izuzetno kratkih tekstova odnosi se na vijesti vezane za najavu virtuelne izložbe kojom je otvorena Nedjelja ponosa, dok se druga polovina kratkih i izuzetno kratkih tekstova odnosi na vijesti iz svijeta. Tekstovi srednje dužine, od 200 do 500 riječi, čine 35% od ukupnog broja tekstova, dok su duži tekstovi procentualno najviše zastupljeni s udjelom od 42% u ukupnom broju tekstova.

Duži tekstovi mogu se podijeliti na one koji imaju od 500 do 1000 riječi i njihov udio je 36% ukupnog broja tekstova, oni koji imaju od 1000 do 1500 riječi čine 7% ukupnog broja tekstova, dok je udio izuzetno dugih tekstova odnosno onih koji imaju preko 1500 riječi 6% ukupnog broja tekstova. Duži tekstovi se gotovo u potpunosti odnose na intervjue sa aktivistima i izvještaje koji se bave aktivističkim dešavanjima poput aktivnosti realizovanih u okviru projekta „Osnaživanje glasova transrodnih zajednica iz regiona zapadnog Balkana“, saopštenja Organizacionog odbora Montenegro Prajda, osnivanja udruženja Stana i izvještaja Rainbow Europe mape.

Grafikon 3 – Odnos broja i dužine objavljenih tekstova

Opšti ton izvještavanja u najvećem broju tekstova je **neutralan**. Pozitivan odnos prema temi može se uočiti u intervjuiima vođenim s transrodnom osobom, dok je **negativni ton** primjetan u tekstovima koji se ne bave transrodnim osobama ni transrodnošću, ali se termin transrodnost i uopšte ova identitetska kategorija upotrebljava u negativnom smislu ili kao oznaka za društveno neprihvatljive i zakonom zabranjene prakse.

Od ukupno šest tekstova na portalu IN4S u kojima se pominje transrodnost samo u dva teksta se zapravo prenose vijesti koje su vezane za transrodne osobe, dok ostala četiri teksta nemaju uopšte transrodnost za temu, ali sadrže ovaj pojam kao negativnu odrednicu ili u okviru nabiranja praksi koje nijesu društveno prihvatljive.

Na primer u tekstu objavljenom 7. maja pod naslovom: (VIDEO) Medojević: „Sorošoidi“ promovišu transrodne i LGBT organizacije, legalizaciju droga, prostituciju, abortuse pojam transrodnost se nalazi u naslovu, zatim u izdvojenom dijelu teksta ispod naslova i u samom tekstu i to u sva tri slučaja kao dio iste rečenice koja glasi:

„Promovišu transrodne i LGBT organizacije, legalizaciju droga, legalizaciju prostitucije, abortuse, nekontrolisane migracije sa bliskog istoka u Evropu i njihovo upisivanje u biračke spiskove. Osnovni cilj uništenje tradicionalnih hrišćanskih vrijednosti: nacije, države, vjere, porodice“, kazao je Medojević.

Naslov ovog teksta najprije je glasio: (VIDEO) Medojević: Zašto Sorošoidi podržavaju Đukanovića i DPS? ali je ubrzo promijenjen. Tema teksta je kritika Džordža Soroša i političke partije DPS.

Takođe, isti medij, je 15. decembra objavio tekst pod naslovom: Protojerej Andrej Tkačov: Odlučenje Džoa Bajdena od pričešća – hrišćanski odgovor nečasnom političaru koji se bavi odnosom političara i visokih funkcionera prema vjeri i hrišćanskim načelima. U ovom tekstu se transrodnost pominje samo u jednoj rečenici, a već u sledećoj se karakteriše kao satanizam:

Transrodnost – može, abortusi – mogu, pečati svima na čelo – mogu, na ruku – mogu, totalna kontrola – može, sve može. Mi čak prestižemo Zapad po stepenu tih satanizama.

Rubrike u kojima su objavljeni tekstovi

Rubrike u kojima su se objavljeni tekstovi pojavljivali su Društvo, Vijesti, Život, Svijet, Kultura, Crna Gora, Infos, Magazin, Zujanje, Šarena strana, Identitet, Revija d, Oko nas, Porodica, Stav, Izdvojeno, Lično, Naše priče, Zabava, Hronika, Evropa, Balkan i Naša Srbija.

Najveći broj tekstova (78) objavljen je u rubrici Društvo, a nakon nje slijede Vijesti i Život u kojima je objavljeno po 7 tekstova. U rubrici Svijet objavljeno je 5 tekstova, u rubrikama Kultura i Crna Gora po 3 teksta, dok je u preostalim nabrojanim rubrikama objavljen jedan do dva teksta.

Na osnovu prikupljenih podataka jasno je da se tema transrodnosti najčešće pojavljuje u rubrici Društvo u okviru koje se u najvećoj mjeri objavljuju vijesti i izvještaji vezani za aktivističke projekte i aktuelna dešavanja koja se tiču transrodnih osoba.

Takvi tekstovi predstavljaju saopštenja i intervjuue koje daju predstavnici nevladinih organizacija, a uobičajeno je da ih u istom obliku prenese više različitih medija. Međutim, to se uglavnom odnosi na onlajn portale prije nego na štampane medije.

Na primjer, predstavljanje kampanje „Samo život priča priče“ kojom je Asocijacija Spektra obilježila Međunarodni dan sjećanja na žrtve transfobije 20. novembra prenijelo je 7 onlajn portala i jedan štampani medij. Reakciju Asocijacije Spektra na preporuku koju je Ombudsman uputio Ministarstvu zdravlja povodom rješavanja problema nestašice hormona za trans žene prenijelo je 5 online medija. Intervju koji je PR centar uradio sa izvršnim direktorom Asocijacije Spektra Jovanom Uličevićem, povodom stanja ljudskih prava, ali i zakona koji bi trebalo da štite transrodnu

zajednicu u Crnoj Gori prenijelo je 5 online medija. Predstavljanje publikacije “(Samo)organizovanje trans zajednica na Zapadnom Balkanu” koja je nastala u okviru projekta „Osnaživanje glasova transrodnih zajednica iz regiona zapadnog Balkana” prenijelo je 4 onlajn medija. U posebnoj vijesti koju je prenijelo 6 portala predstavljene su i ostale aktivnosti realizovane u okviru pomenutog projekta. Saopštenje Organizacionog odbora Montenegro Prajda povodom Nedelje ponosa prenijelo je 9 onlajn medija, dok je četiri dana kasnije vijest o otvaranju Nedelje ponosa prenijelo 5 online medija i 3 štampana medija. Saopštenje predstavnica i predstavnika organizacija Queer Montenegro, Juventas, Asocijacija Spektra i Stana povodom izvještaja Rainbow Europe mapa koji se bavi zakonskim rješenjima, zvaničnim politikama i strateškim dokumentima vezanim za prava LGBTIQ osoba prenijelo je 5 portala i 1 štampani medij. Saopštenje Centra za građansko obrazovanje povodom Međunarodnog dana protiv homofobije, bifobije i transfobije prenijelo je 6 portala. Saopštenje sa pres konferencije povodom osnivanja nevladine organizacije Udruženje LBTQ žena Stana prenijelo je 5 portala. Ono što je karakteristično za većinu ovih tekstova jeste da se mogu uvrstiti u duže tekstove obima od 500 do 1000 riječi.

U poređenju sa prošlogodišnjim istraživanjem podaci vezani za procentualni udio i žanrovski karakter tekstova objavljenih u rubrici Društvo praktično se poklapaju što se ne može reći za rubriku Hronika u kojoj je tokom 2019.godine objavljeno gotovo 20% od ukupnog broja objavljenih tekstova te godine, dok je tokom 2020.godine u ovoj rubrici objavljen samo jedan tekst. Riječ je o tekstu koji je objavio portal Vijesti pod naslovom: *Adžić više neće prisustvovati rocistima: „žrtva sam neprimjerenih pitanja advokata odbrane”*. Tekst se odnosi na vijest o sudskom procesu koji je vezan za slučaj nasilja izvršenog nad transrodnom osobom u avgustu 2019. godine.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju slabu zastupljenost vijesti iz regiona, Evrope i svijeta.

U rubrici svijet objavljeno je 5 tekstova, dok je u rubrikama Evropa, Balkan i Naša Srbija objavljen po jedan tekst. Međutim, osim tih 8 tekstova u 2020. godini objavljeno je još 24 teksta koji se ne bave domaćim temama, ali se nalaze u rubrikama Život, Kultura, Magazin, Zabava, Zujanje, Šarena strana, Porodica, Revija i Društvo.

Objavljena su 2 teksta koja se odnose na **vijesti iz regiona**, od kojih jedan za temu ima festival *Mirëdita, dobar dan* koji se održava u Beogradu. U tom tekstu se transrodnost pominje samo u opisu filma koji će biti prikazan kao dio festivalskog programa. Drugi tekst iz regiona objavio je portal IN4S i on ima za temu popis stanovništva u Srbiji, dok se transrodne osobe pominju u jednoj rečenici koja se odnosi na pitanje vezano za tretman transrodnih osoba prilikom popisa stanovništva.

Vijesti iz Evrope i svijeta se mogu podeliti u tri grupe. Prvu grupu čine tekstovi koji se bave temama iz oblasti umjetnosti, kulture, mode i zabave, ali i transrodnim osobama koje dolaze iz tih svjetova. **Od ukupno 14 tekstova iz ove grupe, 8 sadrži nekorektnu terminologiju, nekorektan naslov ili oba. Od tih 8 tekstova 4 teksta uopšte nemaju kao glavnu temu transrodnost ili transrodne osobe, ali ih pominju na vrlo nekorektan način.**

Jedan od primjera je vijest o peticiji za zabranu filma *Habit* koja je pokrenuta u SAD budući da je film okarakterisan kao uvredljiv za hrišćanstvo i vjernike. Ovaj tekst objavio je portal Standard 3. jula pod naslovom *Traži se zabrana filma u kojem glumi transrodni model Andreja Pejić*. Iako se u filmu pojavljuje tek u jednoj od sporednih uloga i ne predstavlja uzrok peticije, ime Andreje Pejić našlo se i u naslovu i u samom tekstu u kome se sa priče o peticiji tema teksta iznenada prebacuje na život i karijeru ove transrodne manekenke.

Bez obzira na to, više od 260.000 ljudi potpisalo je peticiju kako bi 'probudili ljude'. Napominju kako film ismijava hršćanstvo i vjernike. Inače, Andreja Pejić rodila se u Tuzli kao Andrej Pejić. Prva je transrodna manekenka koja je potpisala ugovor s modnom agencijom „Ford Models“. Prvi put na svjetskoj pisti se prošetala za Jean Paul Gaultiera 2011., a nosila je i odjeću Marca Jacobsa, Rafa Simonsa, Paula Smitha i mnogih drugih. Andreju su modni agenti uočili kada je radila u McDonald'su u Melburnu. Tamo s porodicom živi od 1999., a prije toga živjela je u izbjegličkom kampu u Srbiji.

Ovaj tip izvještavanja može se okarakterisati kao senzacionalistički budući da život i karijera Andreje Pejić nijesu vezani ni za peticiju ni za kampanju koja se vodi protiv pomenutog filma. Isticanje njenog rodnog identiteta i uopšte isticanje ove glumice koja igra sporednu ulogu u kontekstu zabrane filma primjer je neprofesionalne prakse izvještavanja kojom se transrodne osobe predstavljaju u negativnom kontekstu.

Jedan od primjera nekorektnog izvještavanja iz ove grupe vijesti jeste i tekst koji je objavio portal FOS media 2. decembra pod naslovom *Glumica Elen Pejdž: Postala sam transrodna osoba, sad se zovem Eliot*. U ovom tekstu se ne poštuje rod osobe o kojoj se piše na taj način što se ne koristi ime i zamjenice koje je osoba izabrala već se u prvom dijelu teksta insistira na ženskom rodu kao i na tome da je riječ o glumici, dok se u drugom dijelu teksta poštuju preferirano ime i rodne odrednice.

Pored brojnih negativnih primjera u ovoj grupi vijesti postoji i 6 tekstova koje odlikuje korektno i primjereno izvještavanje, a kao izuzetno pozitivni primjeri mogu se izdvojiti 3 teksta koja su objavili štampani mediji. Jedan tekst objavila je Pobjeda 5. januara pod naslovom *Stiže prvi Marvelov transrodni superheroj*, a riječ je o vijesti kojom se najavljuje pojava transrodnog lika u Marvelovim filmovima. U dnevnim novinama Dan objavljena su dva teksta od kojih je jedan najava projekta koji uključuje seriju intervjuva o izuzetnim ženama među kojima je i transrodna glumica i manekenka Lejna Blum, dok je drugi tekst vezan za odluku glumice Hale Beri da odustane od uloge transrodnog muškarca. Ovaj tekst sadrži glumičinu reakciju na kritike vezane za prvobitno prihvatanje te uloge, kao i iskreno izvinjenje koje je uputila trans zajednici.

Druga grupa vijesti iz Evrope i svijeta obuhvata tekstove koji se bave političkim temama, zakonskim rješenjima i transrodnim osobama iz svijeta politike. Od ukupno 7 tekstova iz ove grupe jedan tekst se bavi odnosom koji političari imaju prema religiji i u njemu se transrodnost samo pominje u izrazito negativnom kontekstu, tri teksta se bave zakonskim rješenjima koja se tiču transrodnih osoba, dok se preostala tri teksta bave transrodnim političarkama. U ovoj grupi 4 teksta odlikuje korektno izvještavanje i terminologija.

U trećoj grupi vijesti iz Evrope i svijeta nalazi se 8 tekstova od kojih se 6 bave ličnim pričama transrodnih osoba koje ne pripadaju domenu poznatih ličnosti, jedan tekst je o gej prajdu i jedan o seriji novih emotikona za mobilne telefone koji uključuju i rodno neutralne osobe. Za ovu grupu tekstova karakteristični su senzacionalistički naslovi koji se javljaju u 6 tekstova, ali i drugi brojni **primjeri negativnog izvještavanja poput formulacija: rodila se kao muškarac, ali se identifikuje kao žena ili transrodna osoba koja je odlučila da više ne bude žena, već muškarac.**

Od pomenutih šest tekstova 3 teksta na senzacionalistički način prenose vijesti o trudnoći transrodnih osoba. Samo 2 teksta iz ove grupe odlikuje korektno izvještavanje i terminologija.

U 2020. godini objavljen je jedan tekst koji za temu ima interpolnost i interpolne osobe, a riječ je vijesti iz svijeta objavljenoj na portalu Vijesti pod naslovom „Bila sam dječak koji je dobio menstruaciju“, sa nadnaslovom *Interseks ljudi i njihove priče*. Ovaj tekst karakteriše nekorektan naslov i upotreba neadekvatno prevedenih termina: *interseks* i *interseksualna osoba*. Adekvatan prevod termina: *intersex*, *intersex person*, *intersexuality* koji su preuzeti iz engleskog jezika, glasi: *interpolno*, *interpolna osoba* i *interpolnost*.

Posmatrani podaci pokazuju da od 32 teksta koja se bave stranim temama, 18 ima nekorektan naslov ili terminologiju. Većinu ovih tekstova objavili su onlajn mediji. Štampani mediji objavili su samo 4 teksta koja se ne bave lokalnim kontekstom.

Novinarski žanrovi koji su korišćeni prilikom izvještavanja

Najčešće forme novinarskog izražavanja koje su korišćene u analiziranim tekstovima jesu vijest, izvještaj, intervju i mješavina navedenih formi odnosno hibridni žanrovi karakteristični za onlajn portale kao nove medije. Pod hibridnim žanrom u ovom slučaju podrazumijeva se prošireni izvještaj s elementima intervjuja.

U štampanim medijima najčešći žanr jeste vijest (8 tekstova), zatim slijedi izvještaj (4 teksta), dok su po dva teksta pisana u formi intervjuja i mješavine izvještaja i intervjuja.

U onlajn medijima najčešće korišćeni žanrovi su izvještaj (46 tekstova) i vijest (42 teksta) dok je broj tekstova pisanih hibridnim žanrom znatno manji (10 tekstova).

Domaće teme koje su objavljene u formi vijesti obuhvataju najavu Spektrine kampanje *Samo život priča priče*, reakciju Spektre na preporuku Ombudsmana za rješavanje problema nestašice hormona za trans žene, otvaranje prijava za članstvo u Organizacionom odboru Montenegro prajda i otvaranje Neđelje ponosa. Kada je riječ o temama koji se ne odnose na lokalni kontekst analiza pokazuje da je od ukupnog broja tih tekstova 75% objavljeno u formi vijesti.

Teme izvještaja vezane su za aktivistička dešavanja poput saopštenja Organizacionog odbora Montenegro Prajda, osnivanja udruženja Stana, izvještaja Rainbow Europemapai aktivnosti realizovanih u okviru projekta „Osnaživanje glasova transrodnih zajednica iz regiona zapadnog Balkana“, dok je publikacija „(Samo) organizovanje trans zajednica na Zapadnom Balkanu“ predstavljena u formi proširenog izvještaja sa elementima intervjuja. **Ono što je karakteristično za tekstove objavljene u ove dvije forme izvještavanja jesu korektni naslovi, upotreba odgovarajuće terminologije i odsustvo senzacionalizma.**

Novinarski žanr koji je u odnosu na prošlu godinu neuporedivo manje zastupljen jeste intervju. Tokom 2019. godine na 6 posmatranih onlajn medija objavljeno je 24 intervjuja sa 5 transrodnih osoba, dok je tokom 2020. godine na 7 štampanih i 14 onlajn medija obuhvaćenih ovim istraživanjem objavljeno samo 3 intervjuja i to samo sa jednom transrodnom osobom.

Riječ je zapravo samo dva različita intervjuja sa aktivistom Vukom Adžićem od kojih je jedan objavljen u nedeljniku Monitor, dok je drugi intervju pod različitim naslovima objavljen u dnevnom listu ND Vijesti i na onlajn portalu Vijesti.

Ovi podaci jasno ukazuju na to da mediji tokom 2020. godine nisu pokazali skoro nikakvo interesovanje za ovaj žanr izvještavanja putem koga se čitalaštvo može iz prve ruke upoznati s autentičnim iskustvima i svim problemima i preprekama sa kojima se susrijeću transrodne osobe u Crnoj Gori.

Monitor je 13. novembra u rubrici Lično objavio intervju pod naslovom „Vuk Adžić“. Istaknuti dio teksta čija namjena je uvod i najava razgovora koji slijedi ukazuje na to da je tekst koji slijedi primjer klasičnog intervjuja vođenog sa transrodnom osobom u kome se akcenat stavlja na pretrpljeno nasilje, odnos sa prijateljima i porodicom i borbu sa sopstvenim rodnim identitetom:

Vuk Adžić mladi je transmuškarac iz Podgorice. Zbog istine o svom rodnom identitetu bio je žrtva nasilja. Za Monitor priča o svojoj životnoj borbi.

Samo ovom dijelu teksta pojam trans muškarac se pojavljuje kao jedna riječ te nije jasno da li je u pitanju štamparska greška ili je riječ o nekorektnoj upotrebi terminologije.

Još jedan intervju sa Vukom Adžićem objavljen je 23. novembra u dnevnom listu ND Vijesti pod naslovom: *Tjeskoba u sopstvenoj koži*, i na onlajn portalu Vijesti pod proširenom verzijom ovog naslova: *Rođen kao Milena, danas je Vuk: tjeskoba u sopstvenoj koži*.

Obije verzije naslova upućuju na uobičajeni stereotip o tome da su transrodne osobe „zarobljene“ u sopstvenoj koži, te da su žrtve sopstvenog tijela čime se kao problem i životna prepreka u prvi plan ističe individualni odnos transrodnih osoba prema sopstvenom tijelu i rodnosti, a ne društveno neprihvatanje i nasilje sa kojim se suočavaju i koje je posljedica opšte društvene i institucionalne transfobije.

Na to dodatno upućuje istaknuti uvodni dio teksta koji u štampanom izdanju glasi:

Vuk je rođen kao Milena, trans je muškarac i za „Vijesti“ govori o tome da se do četrnaeste godine borio sa sopstvenim mislima, a da je onda odlučio da postane ono što jeste...

U onlajn izdanju, uvodni dio teksta čini ista rečenica u malo skraćenom obliku:

Adžić za „Vijesti“ govori o tome da se do četrnaeste godine borio sa sopstvenim mislima, a da je onda odlučio da postane ono što jeste

Kao i u prethodno opisanom intervjuu i ovdje se akcenat stavlja na borbu sa sopstvenim rodnim identitetom, odnos sa prijateljima i porodicom i pretrpljeno nasilje o kome su u slučaju Vuka Adžića mediji pisali tokom 2019. godine. O tom konkretnom slučaju prebijanja koje je doživio Vuk govori i u ovom tekstu u kome se takođe navodi i to da je nakon preživljenog nasilja Vuk zadržan na psihijatriji zbog potencijalnog samoubistva.

Isticanje psihičkog stanja transrodnih osoba i tema suicida uobičajeni su prilikom razgovora koji novinari i novinarka vode sa transrodnim osobama. Razgovor na tu temu sam po sebi ne predstavlja negativnu praksu izvještavanja, međutim stalno ponavljanje i eksploatacija ove teme u okviru svakog intervjua može se okarakterisati kao senzacionalizam i zloupotreba dobre volje sagovornica i sagovornika da sa javnošću podijele svoju ličnu priču. Takođe, time se transrodne osobe dodatno patologizuju i reprezentuju kao psihički nestabilne i fragilne.

U ovom tekstu nalaze se i izjave o nasilju i stanju LGBT prava u Crnoj Gori koje su dali Bojana Jokić, predsjednica Upravnog odbora Foruma Progres i Džon M. Barac, izvršni direktor LGBT Foruma Progres. U tekstu se citiraju i navodi iz istraživanja antropologa Predraga Šarčevića pod naslovom: „Izveštaj o polnim i rodnim varijacijama kroz istoriju i u različitim kulturama“. Međutim, jedan od citiranih pasusa zapravo je djelimično parafrazirani citat psihijatra Zorana Rakića koji Predrag Šarčević navodi u svom tekstu.

Pomenuti citat se oslanja na zastarjele i patologizujuće pretpostavke o transrodnim osobama, kao i na stereotipne opise „tjeskobe u sopstvenoj koži i tijelu“ i „borbe sa samim sobom“, a osim toga navodi i na zaključak da transrodne osobe nijesu dio društva, već izolovani slučajevi odstupanja od kulturnih normi:

„Uprkos modernizaciji društva, pojedinci kojima je sopstvena koža tijesna, zbog svog polnog opredjeljenja se ne uklapaju u već poznate kulturološke norme i izazivaju revolt sredine u kojoj žive. Društvo im ne posvećuje dugotrajnu pažnju i razumijevanje, iako je upravo to ono što bi onima koji se bore sa svojim polnim identitetom najviše značilo. Kulturološki obrasci ne mogu odrediti tip njihovog polnog ponašanja, jer autentična potreba za svojom polnom ulogom je jača od bilo kog poriva“.

Negativna praksa izvještavanja u ovom tekstu ogleda se i upotrebi neadekvatne terminologije jer se u dva navrata umesto izraza prilagođavanje pola insistira na zastarjelom i nepreciznom izrazu promjena pola. U tekstu se dva puta ističe to da je Vuk „rođen kao Milena“, a priložen je i kolaž od dvije fotografije koji je potpisan sa *Nekada i sada: Milena i Vuk*. **Funkcija kolaža je da privuče pažnju čitalaštva i šokira** prikazom toga kako je Vuk izgledao nekada sa dugom kosom, a kako izgleda sada sa kratkom kosom i kravatom. Ova fotografija nalazi se i u onlajn izdanju i u štampanom izdanju teksta, ali i na naslovnoj stranici štampanog izdanja na kome iznad tog foto kolaža velikim slovima piše: *Rođen kao Milena, danas je Vuk - trans muškarac*, dok se ispod kolaža nalazi naslov teksta i dio uvoda koji se nalazi i u štampanom i u onlajn izdanju ovog intervjua. **Upotreba navedenih elemenata odlika je senzacionalističkog načina izvještavanja i nije primjerena prilikom obrade tema vezanih za društveno osjetljive i marginalizovane grupe poput transrodne zajednice.**

Analiza naslova

Naslovi su važan element novinskog članka, a posebno kad je riječ o onlajn medijima, jer se čitalaštvo najprije susrijeće samo s naslovom, a zatim odlučuje da li će otvoriti link i pročitati dati tekst. U slučaju štampanih medija naslovi koji se smatraju izuzetno važnim za to izdanje štampaju se i na naslovnoj stranici da bi bili što vidljiviji. Jedan od zadataka naslova jeste da privuče pažnju publike, međutim, osim tog zadatka naslov mora da ispuni i informativnu funkciju odnosno mora da pruži inicijalne podatke o sadržaju vijesti.

Onlajn mediji često zanemaruju informativnu funkciju naslova i fokusiraju se samo na privlačenje pažnje čitalaštva, a sve radi što veće posjećenosti sajta. U okviru naslova se često u zagradu stavlja obavještenje o priloženim fotografijama (FOTO) ili video materijalu (VIDEO), kako bi se čitalaštvo dodatno zainteresovalo za datu vijest.

Situacija je slična i kada su u pitanju štampani mediji koji se trude da uz pomoć privlačnih naslova i najavu fotografija koje idu uz tekst prodaju što veći tiraž.

Analizom posmatranih onlajn i štampanih medija u 2020. godini utvrđeno je da se **od 127 naslova 15 može okarakterisati kao nekorektno, te je njihov udio 12% u ukupnom broju naslova.** Ovaj podatak ukazuje na to da je uglavnom vođeno računa o etičnosti izvještavanja kada su naslovi u pitanju.

Međutim, pažnju privlači to što se od ukupno 15 nekorektnih naslova čak 10 odnosi na vijesti iz Evrope i svijeta što ukazuje na to da se mediji u manjoj mjeri trude da koriste adekvatnu terminologiju, poštujući jezik i odgovarajuće rodne odrednice kada izvještavaju o transrodnim osobama koje su dio svijeta poznatih ličnosti.

Na primjer, nova voditeljka Evrovizije najavljena je sledećim naslovom:

Poznata jutjuberka koja je promijenila pol biće voditeljka Evrovizije (Portal Analitika)

Bila je MUŠKARAC, a sada krase modne piste i časopise (Standard)

Na sličan način i uz nepoštovanje preferiranih rodni odrednica preneti je i vijest o medijskoj ličnosti Džesiki Alveš:

Ljudski Ken postao BARBIKA: NIJE MI BILO SUĐENO DA BUDEM MUŠKO! (Standard)

U naslovu vijesti o Eliotu Pejđu, koju je prenio portal FOS media, ističe se da je riječ o glumici, a u prvom dijelu teksta se koriste ženske rodne odrednice, iako se navodi da je Eliot transrodna osoba i da se izražava u muškom rodu:

Glumica Elen Pejđ: Postala sam transrodna osoba, sad se zovem Eliot (FOS media)

Navođenje imena koje osoba više ne koristi kao i korišćenje pogrešnih rodni odrednica za tu osobu delegitimizuje njen identitet i dovodi u pitanje njene odluke čime se praktično osporava njeno pravo na samoidentifikaciju.

Tekst o interpolnim osobama sadrži senzacionalistički naslov čija svrha je da šokira i privuče pažnju čitalaštva citiranjem izjave jedne od intervjuisanih osoba:

„Bila sam dječak koji je dobio menstruaciju“ (Vijesti)

Naslovi koji se odnose na vijesti o trudnoći trans muškaraca formulisani su tako da upućuju čitalaštvo na to da je riječ o nesvakidašnjem, šokantnom događaju ili o nečemu što se najmanje može očekivati, te je samim tim zbunjujuće i čudno:

I to se dogodilo: muškarac rodio sina (Standard)

Ova fotografija mnoge zbunjuje, ipak pročitajte tekst do kraja (Standard)

Da bi se izvještavanje moglo okarakterisati kao korektno i profesionalno potrebno je izbjegavati terminologiju koja nije poštujuća, upotrebu fraza i jezičkih formulacija uz pomoć kojih se transrodnost i transrodne osobe predstavljaju kao čudo ili neobičnost, ali je takođe i od izuzetne važnosti i to da naslovi ne upućuju na pogrešne zaključke, a posebno na one kojima se transrodne osobe dovode u negativan kontekst.

Jedan od primjera naslova koji navodi na pogrešan zaključak, a pritom dovodi transrodnu osobu u negativan kontekst jeste naslov za vijest o peticiji protiv filma *Habit*:

Traži se zabrana filma u kojem glumi transrodni model Andreja Pejić (Standard)

Ovaj naslov može navesti čitalaštvo na zaključak da se zabrana filma traži zbog toga što u njemu glumi transrodna osoba odnosno Andreja Pejić. U samoj vijesti se navodi da je peticija pokrenuta zbog toga što je scenario protumačen kao uvredljiv za hrišćanstvo, dok se Andreja Pejić pojavljuje samo u sporednoj ulozi, te je jasno da ona zapravo nije uzrok peticije.

U primjere loše prakse izvještavanja svakako spada i naslov koji je već pomenut u prethodnom tekstu ovog istraživanja. Riječ je o naslovu koji je 7. maja objavio portal IN4S, a koji je najprije glasio: (VIDEO) *Medojević: Zašto Sorošoidi podržavaju Đukanovića i DPS?* Ubrzo je ovaj naslov zamijenjen naslovom koji pojam transrodnost stavlja u funkciju negativne odrednice i to u okviru nabiranja praksi koje nijesu društveno prihvatljive:

(VIDEO) Medojević: „Sorošoidi“ promovišu transrodne i LGBT organizacije, legalizaciju droga, prostituciju, abortuse (IN4S)

Kao primjer dobre novinarske prakse izdvaja se naslov koji je pet portala (Portal Analitika, RTCG, FOS media, AntenaM i Standard) upotrijebilo za objavu izvještaja vezanog za aktivnosti koje je Asocijacija Spektre realizovala u okviru projekta „Osnaživanje glasova transrodnih zajednica iz regiona zapadnog Balkana“:

Iako nedovoljno vidljivi bore se za jednakost i slobodan život svih

Ovaj naslov, kao i samu vijest, mediji su preuzeli sa stranice PR Centra koji je tekst i naslov prije objavljivanja poslao Asocijaciji Spektre na odobrenje. Zahvaljujući tome je sprovedeno adekvatno, ali i afirmativno izvještavanje o temi. Naslov je kreiran na osnovu izjave jedne od učesnica pomenutog projekta i upućuje na dvije važne stvari vezane za trans zajednicu, a to su problem nedovoljne vidljivosti u društvu, ali i cilj koje trans aktivistkinje i aktivisti imaju pred sobom, a to je borba za jednaka prava, poštovanje svih identiteta i uvažavanje razlika koje postoje među ljudima.

Ilustracije u tekstovima

Na sličan način kao i naslovi, ilustracije, fotografije ili video materijal koji se nalazi u okviru teksta može prenijeti snažnu medijsku poruku, te je od velikog značaja da se ovaj vid priloga odabira i upotrebljava u skladu sa standardima profesionalnog i korektnog izvještavanja. Na to upućuje i *Kodeks novinara/novinarki Crne Gore* u načelu 2 i smjernici 2.3, gdje se ukazuje na to da je obaveza novinara i novinarki da ilustracije, fotografije ili tonski materijal stavi u pravilan kontekst i da onemogući njihovu zloupotrebu.⁴

U analiziranim tekstovima objavljenim tokom 2020. godine ističe se jedan slučaj korišćenja fotografije koji se može okarakterisati kao senzacionalistički, a u pitanju je intervju sa Vukom Adžićem koji je objavljen u štampanom dnevnom listu ND Vijesti i onlajn portalu Vijesti pod naslovom: *Tjeskoba u sopstvenoj koži* (ND Vijesti) / *Rođen kao Milena, danas je Vuk: tjeskoba u sopstvenoj koži* (Portal Vijesti). Fotografije koje su objavljene u onlajn i u štampanom izdanju (na naslovnoj stranici, ali i u okviru teksta) ovog intervjua prikazuju kako je intervjuisana transrodna osoba izgledala nekada i kako izgleda sada.

Poređenja koja se ilustruju fotografijama naslovljenim sa „nekada i sada“ ili „pre i posle“ su veoma učestala kada je u pitanju izvještavanje o transrodnim osobama. Priložene fotografije po pravilu prikazuju drastičnu promjenu fizičkog izgleda i načina odijevanja date osobe, odnosno ilustruju dvije stereotipne rodne prezentacije onoga što se u većinskom društvu prepoznaje kao muško i žensko.

Čitalaštvu se nude ta dva rodna modela između kojih mogu da naprave jasnu razliku na osnovu garderobe, nakita, frizure, šminke, facijalne maljavosti ili njenog odsustva i/ili drugih tjelesnih pokazatelja koji se stereotipno vezuju za jedan od dva normativno shvaćena roda.

Dakle, ovu praksu karakteriše fokusiranje na tjelesnu promjenu i tjelesne aspekte transrodnosti, umesto fokusa na samoidentifikaciju i ličnu izjavu o sopstvenom rodnom identitetu kao jednim validnim mjerilima identifikacije nečije rodnosti. Time se osim zanemarivanja prava na samoidentifikaciju, insistira na binarnom rodnom normativu i kreiranju stereotipa o tome kako jedna transrodna osoba treba da izgleda i šta se može smatrati prihvatljivom tjelesnom promjenom.

U ostatku analiziranih tekstova ne nalaze se ilustracije koje su na bilo koji način problematične. Najčešće su kao ilustracije uz tekstove postavljane fotografije događaja o kojima je izvještavano (saopštenja i konferencije za štampu), kao i fotografije osoba koje su davale izjave za štampu ili intervjue.

Autorstvo teksta

Jedan od indikatora postojanja prakse profesionalnog izvještavanja jeste i navođenje imena i prezimena autorke ili autora novinskog članka. Ukoliko je tekst potpisan čitalaštvu se tim potpisom garantuje istinitost i provjerljivost prenijetih informacija. Zbog toga je taj podatak od velikog značaja za kredibilitet samog medija i informacije koju daje.

Ovim istraživanjem utvrđeno je da je 87% tekstova potpisala redakcija ili su navedeni samo inicijali osobe koja je tekst objavila, dok je samo 13% autorskih tekstova odnosno tekstova potpisanih imenom i prezimenom. Od ukupno 17 potpisanih tekstova 9 tekstova objavljeno je u štampanim medijima, a ostalih 8 u onlajn medijima. Od ukupno pet objavljenih tekstova u listu Pobjeda samo jedan nije potpisan. Nedjeljnik Monitor je objavio dva teksta i oba su potpisana. U dnevnom listu ND Vijesti je potpisano dva od ukupno tri objavljena teksta, dok je u listu Dnevne novine potpisan jedan od ukupno dva objavljena teksta. Kada je riječ o štampanim medijima jedino list Dan nema ni jedan potpisan tekst. Od ukupno 8 potpisanih tekstova u onlajn medijima 6 je objavljeno na Portalu Vijesti i po jedan na portalima AntenaM i Analitika, dok na ostalim portalima nema tekstova koji su potpisani imenom i prezimenom.

⁴ Kodeks novinara/novinarki Crne Gore, <https://www.osce.org/fom/255576?download=true>, preuzeto 23. 3. 2020.

Izbor sagovornica i sagovornika

Analiza izbora sagovornika i sagovornica u objavljenim tekstovima pokazala je da se najveći broj članaka oslanja na izjave aktivistkinja i aktivista Asocijacije Spektre, Kvir Montenegro i Udruženja LGBTQ žena Stana. **Primjetno je i slabo učešće predstavnica i predstavnika različitih institucija koje bi mogle dati podršku transrodnoj populaciji i olakšati joj različite segmente života u trenutno izrazito transfobičnom društvu.** To se prije svega odnosi na predstavnice i predstavnike političkih partija koje učestvuju u donošenju zakona vezanih za položaj transrodnih osoba u društvu, zatim na predstavnike i predstavnice državnih institucija poput škola, zdravstvenih ustanova, policije, ustanova kulture i medija.

Izuzetak predstavljaju tri teksta koja se bave pitanjem položaja LGBTIQ zajednice u Crnoj Gori od kojih je dva teksta objavio štampani list Pobjeda, a jedan portal Standard. Riječ je o tekstovima *Predizborna kampanja uticala na stavove građana* (objavljen 1. decembra u štampanom listu Pobjeda) i *Put do jednakosti u pravima i dalje je dug* (objavljen 20. decembra u štampanom listu Pobjeda i u malo skraćenoj verziji na portalu Standard). U okviru ovih tekstova je citirana predstavnica Ministarstva za ljudska i manjinska prava Blanka Radošević Marović u svojstvu generalne direktorke Direktorata za unapređenje i zaštitu ljudskih prava. U dužoj varijanti teksta *Put do jednakosti u pravima i dalje je dug* koji je objavio list Pobjeda prenosi se i saopštenje koje je dala Karen Medoks u svojstvu ambasadorke Velike Britanije u Crnoj Gori.

Prilikom analize izbora sagovornica i sagovornika važno je obratiti pažnju i na to kako se mediji odnose prema njima u smislu vrednovanja njihovih izjava, zaključaka i iskustava. To je od posebnog značaja u slučaju kada se u tekstu osim transrodnih i interpolnih osoba kao sagovornice i sagovornici pojavljuju i osobe iz medicinske struke ili iz oblasti prava i politike, odnosno osobe koje se na različite načine nalaze na pozicijama moći u odnosu na pripadnike⁵ zajednice i aktiviste^{kinje}.

Primjer teksta u kome su na neadekvatan način raspoređene izjave interpolnih osoba i ljekara^{ki} jeste tekst: „*Bila sam dječak koji je dobio menstruaciju*“. U okviru ovog teksta se unutar ili nakon izjava i ličnih priča interpolnih osoba kao poseban odjeljak izdvaja (i uz pomoć linija sa gornje i donje strane ograđuje) dio naslovljen kao: *Doktorkin komentar: Julija Sidorova, pedijatrica i Serhij Kiriljuk, vanredni profesor psihijatrije i psihoterapije.*

Pozicioniranje izjava ljekara^{ki} unutar ili nakon ličnih priča interpolnih osoba, upućuje na to da objašnjenje fenomena interpolnosti i zaključna riječ ipak pripadaju domenu medicine. Osim toga, tako struktuiran tekst upućuje na to da je uz lično iskustvo uvijek neophodno dati i neko medicinsko objašnjenje, čime se umanjuje značaj i validnost objašnjenja koje iz iskustva daju interpolne osobe.

Budući da nadnaslov ovog konkretnog teksta glasi: *Interseks ljudi i njihove priče*, može se pretpostaviti da je cilj teksta da prenese lične priče interpolnih osoba, te u skladu sa tim uvođenje zaključaka pedijatrice i profesora psihijatrije ne samo da je suviše već bespotrebno ističe patologizaciju ovih identiteta. To naravno ne znači da je svaki komentar na ovu temu koji dolazi iz domena medicine suvišan, već da objašnjenja koja daju ljekari^{ke} treba uključiti u tekst ukoliko se radi o specifičnim medicinskim problemima sa kojima se interpolne osobe susreću.

⁵ Upotrebom donje crte s dodatkom nastavka za ženski rod izbjegava se opterećivanje teksta istim imenicama izrečenim u oba roda, te se takvim ortografskim rješenjem postiže obuhvatanje oba roda u jednoj riječi. U aktivističkim krugovima trudimo se da se na što inkluzivniji način služimo rodno senzitivnim jezikom te otud i upotreba donje crte. Alternativa donjoj crti je kosa crta koju u svojim tekstovima rjeđe upotrebljavam jer sugerije na binarnost i razdvajanje rodova za razliku od donje crte koja izražava rodni kontinuum.

Dinamika objavljivanja tekstova

Kada je riječ o dinamici objavljivanja tekstova vezanih za transrodnu populaciju ne iznenađuje podatak o tome daje najveći broj tekstova objavljen u decembru – ukupno 46 tekstova. Razlog tome su prije svega Nedelja ponosa i Montenegro Prajd, ali i aktivnosti Asocijacije Spektra.

Izveštaj sa pres-konferencije povodom Montenegro Prajda prenijelo je 9 onlajn portala, vijest o otvaranju Nedelje ponosa prenijelo je 5 portala i 3 štampana medija, saopštenje koalicije „Zajedno za LGBT prava“ povodom nastupajućeg Montenegro Prajda 2020. godine prenijelo 3 portala, dok je na dan održavanja Prajda o ovom događaju pisalo 2 medija – jedan štampani i jedan onlajn medij. Predstavljanje projekta „Osnaživanje glasova transrodnih zajednica iz regiona zapadnog Balkana“, a zatim i publikacije “(Samo) organizovanje trans zajednica na Zapadnom Balkanu” koja je nastala u okviru pomenutog projekta prenijelo je ukupno 10 onlajn medija. Početkom decembra 4 onlajn medija objavilo je tekst koji za temu ima predstavljanje publikacije „Psihoaktivne supstance, seksualni rad i noćni život“ koju je objavila Asocijacija Spektra.

Dakle, od ukupnog broja posmatranih tekstova objavljenih u decembru 49% se bavi temom Nedelje ponosa i Montenegro Prajdom, dok 33% čine tekstovi vezani za aktivnosti Asocijacije Spektra.

Nakon decembra se u 2020. godini prema broju tekstova izdvajaju još dva mjeseca, a to su maj sa 24 teksta i novembar sa 21 tekstem, dok se u ostalim mjesecima broj objavljenih tekstova kreće od 0 u aprilu do 9 u julu mjesecu.

Povod za izvještavanje u maju bili su izvještaj Rainbow Europe mapa koji je prenijelo 5 portala i 1 štampani medij, saopštenje Centra za građansko obrazovanje povodom Međunarodnog dana protiv homofobije, bifobije i transfobije koje je prenijelo 6 portala i intervju koji je PR centar uradio sa izvršnim direktorom Asocijacije Spektra, Jovanom Ulićevićem, povodom stanja ljudskih prava koji je prenijelo 5 online medija.

Najveći broj tekstova objavljen u novembru odnosio se na predstavljanje kampanje „Samo život priča priče“ kojom je Asocijacija Spektra obilježila Međunarodni dan sjećanja na žrtve transfobije 20. novembra o kojoj je pisalo 7 onlajn portala i 1 štampani medij, na reakciju Asocijacije Spektra na preporuku koju je Ombudsman uputio Ministarstvu zdravlja povodom rješavanja problema nestašice hormona za trans žene koju je prenijelo 5 online medija i intervju sa Vukom Adžićem koji je prenio 1 štampani medij i 1 portal.

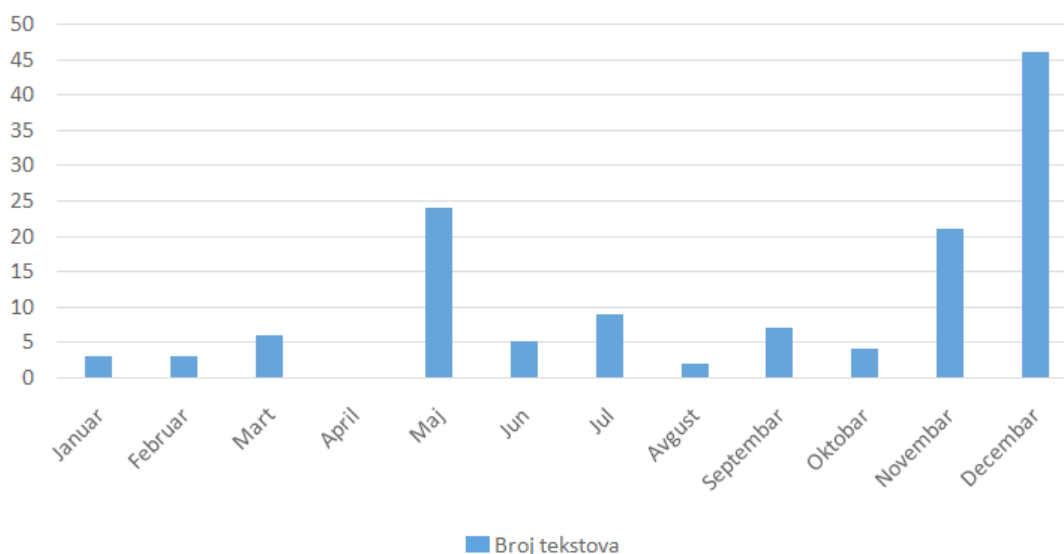
Portal Vijesti jedini nudi broj pregleda uz svaku vijest, te se ovaj podatak može analizirati samo za tekstove s ovog portala. Podaci o broju pregleda prikupljeni su 15. februara 2021. godine.

Od ukupnog broja analiziranih tekstova u Vijestima ni jedan tekst nema preko 30000 pregleda. Tri teksta imaju između 20000 i 30000 pregleda a riječ je o tekstovima: *Hrapović krši prava trans osoba* sa 29468 pregleda, *Rođen kao Milena, danas je Vuk: Tjeskoba u sopstvenoj koži* sa 27035 pregleda i *Ranjive grupe u literaturi: poremećaji koje treba liječiti* sa 20998 pregleda.

Postoje 4 teksta koja imaju između 15000 i 10000 pregleda. Među njima najviše pregleda ima vijest vezana za suđenje napadačima na trans muškarca pod naslovom *Adžić više neće prisustvovati ročištima: „žrtva sam neprimjerenih pitanja advokata odbrane“* sa 15529 pregleda. Sljedeća je vijest koja se odnosi na prvo javno obraćanje predstavnice Udruženja LGBTQ žena „Stana“ u crnogorskom Parlamentu pod naslovom *Pitanje ženskih prava mora da uključi prava lezbejki, trans i kvir žena* sa 13446 pregleda. Preostala dva teksta iz ove grupe imaju oko 11000 pregleda a riječ je o tekstu o festivalu Miredita u kome se transrodnost pominje samo u opisu jednog filma (110022 pregleda) i vijest o Sari Mekbrajd prvoj transrodnoj senatorki u istoriji SAD (11007 pregleda).

Šest tekstova ima između 5000 i 9000 pregleda, šest tekstova ima između 2000 i 5000 pregleda i preostala dva teksta imaju manje od 2000 pregleda.

Komentari čitalaštva

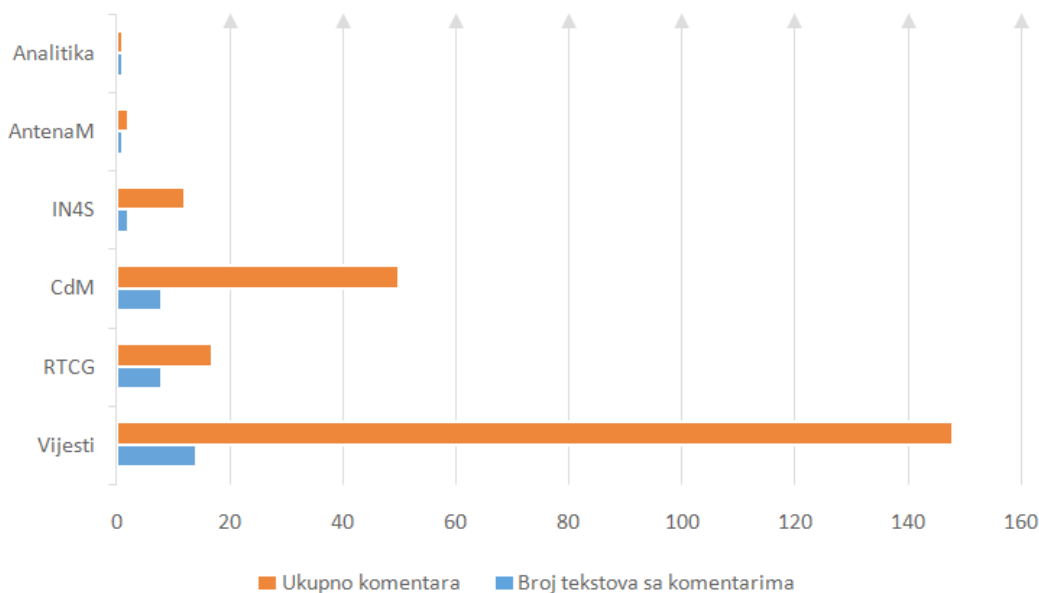
Grafikon 4 – Ukupan broj objavljenih tekstova po mjesecima

Komentari čitalaštva

Jedna od specifičnosti onlajn medija jeste i interaktivnost koja omogućava publici da putem ostavljanja komentara ne ostane pasivni_a konzument_kinja vijesti, već postane aktivni_a djelatnik_ca koji_a doprinosi daljem oblikovanju objavljenog sadržaja.

Od ukupno 11 portala na kojima se nalaze posmatrani tekstovi, samo 6 portala sadrži tekstove sa komentarima. Portal Vijesti ima 14 tekstova sa komentarima, portali RTCG i CdM imaju po 8 tekstova sa komentarima, portal IN4S ima 2 teksta sa komentarima, dok portali AntenaM i Analitika imaju po 1 tekst sa komentarima.

Analizirani tekstovi u prosjeku sadrže izuzetno mali broj komentara. Od ukupno 34 teksta sa komentarima, samo tri teksta pojedinačno sadrže preko 20 komentara, takođe samo tri teksta sadrže pojedinačno između 10 i 15 komentara, sedam tekstova sadrži između 5 i 10 komentara po tekstu, dok preostali 21 tekst sadrži manje od 5 komentara po tekstu.

Grafikon 5 – Ukupan broj tekstova sa komentarima i ukupan broj komentara

Tekst sa najviše komentara objavljen je 9. marta na portalu Vijesti pod naslovom *Pitanje ženskih prava mora da uključi i prava lezbejki, trans i kvir žena*. U ovom tekstu transrodnost se pominje samo u okviru nabiranja uz lezbejski, biseksualni i kvir identitet, a sama vijest se odnosi na prvo javno obraćanje aktivistkinje Staše Baštrice ispred Udruženja LGBTQ žena „Stana“ u crnogorskom Parlamentu.

Ovaj tekst ima ukupno 50 komentara među kojima više od polovine sadrži poruke netrpeljivosti, osude, nerazumijevanja i podsmijeha, dok samo 4% komentara sadrži poruke podrške i razumijevanja i 6% komentara poruke tolerancije. Veliki udio, odnosno 36% od ukupnog broja komentara su oni koji se ne bave samom temom vijesti već referiraju na druge komentare, na politička dešavanja ili su nejasni.

Negativni komentari uglavnom sadrže tvrdnje o tome da LGBT populacija zapravo ima veća prava od heteroseksualne populacije, te da na temelju svog seksualnog identiteta na različite načine ostvaruje profit i ima povoljniji položaj u društvu. U komentarima se na pripadnike LGBT populacije referira izrazima kao što su: *devijantna seksualnost, psihički poremećaj, isfrustrirane glave*.

Kao reprezentativni primjeri opšteg tona u većini komentara mogu se navesti sljedeća dva komentara:

nicholas1 (09-03-2020 16:24h)

Apsolutno se slazem da treba da imate prava. Ali problem je sto vi imate veca prava nego svi mi drugi. Ne podrzava vas i finansira ministarstvo, vec uzimate ogromne kolicine novca i iz Evrope. Mi smo ustvari diskriminirani od strane vas. Sve vam je dozvoljeno, firme se otvaraju, pare se uzimaju bez rada, dobijate povoljnosti u svakom mogucem smislu. Dok mi, ljudi koji imaju djecu i sire natalitet ove drzave nemamo nikakva prava po tom osnovu, ugrozeni smo egzistencijalno na svakom nivou. Pozdrav

dadoking50 (09-03-2020 14:48h)

Agresivna manjina zeli da upravlja i namece mialjenje vecini. To nije demokratija nego fasizam

Pažnju privlače i dva komentara od kojih se u jednom postavlja pitanje bazirano na stereotipnom shvatanju rodnog izražavanja, dok se u drugom daje odgovor koji reprezentuje veoma čestu homofobičnu i transfobičnu percepciju rodnih i seksualnih identiteta koji odstupaju od zadatog normativa:

maccu_picchu (09-03-2020 18:47h)

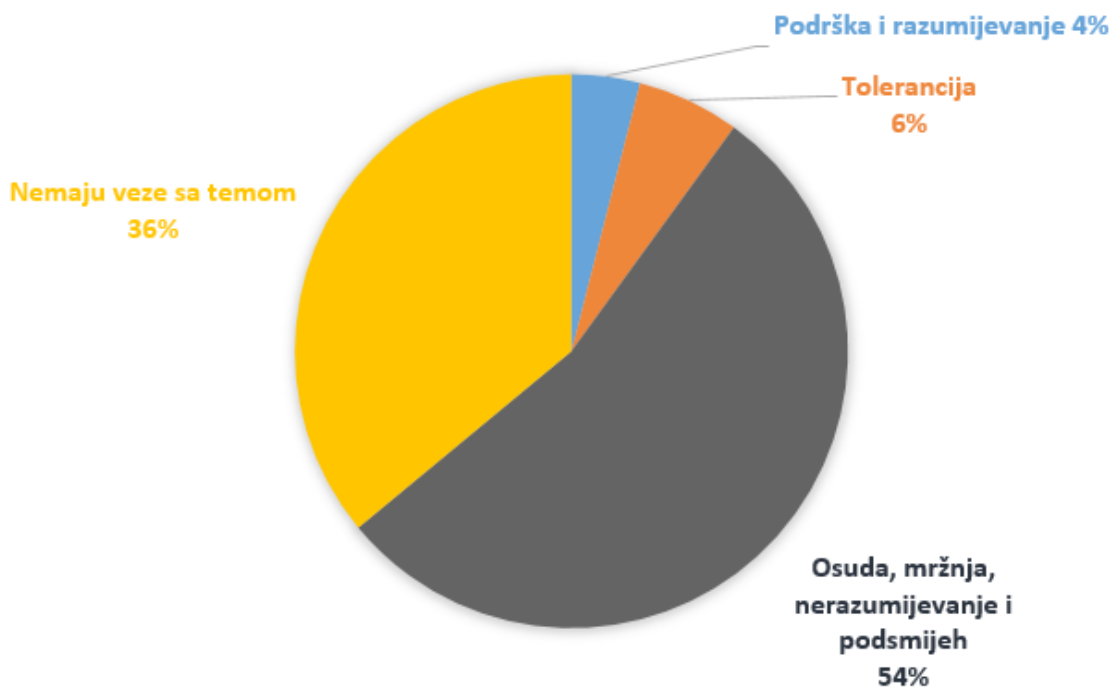
Mene stvarno interesuje sa psihološke strane ako neko može ozbiljno da objasni zašto u paru lezbejki jedno uvijek fura fa-zon muškarca i oblači se kao muško?

Pijanista (10-03-2020 08:49h)

Zato što imaju višak muških hormona. Ove druge onda imaju neki psihički poremećaj. U svakom slučaju, i jedni i drugi su odbačeni od prirode, jer se ne razmnožavaju i tu im se gasi rod. Neko se i usudi, vještačkom oplodnjom, sa sjemenom potpunog stranca, ali tu se opet ne rađaju ljudi, nego bio-roboti, zbog samog procesa oplodnje.

Grafikon 6 – Klasifikacija komentara na tekst naslovljen: "Pitanje ženskih prava mora da uključi i prava lezbejki, trans i kvir žena" s portala Vijesti

Drugi tekst sa najviše komentara takođe je objavljen na portalu Vijesti, a riječ je o tekstu pod naslovom: *Rođen kao Milena, danas je Vuk: tjeskoba u sopstvenoj koži*. Ovaj tekst ima gotovo duplo manje komentara nego prethodni, ali je ton većine komentara pozitivan i podržavajući. Od ukupno 24 komentara, koliko ima ovaj tekst, 24% se može okarakterisati kao negativno, dok 64% komentara sadrži poruke podrške i razumijevanja. Jedan od primjera komentara u kome se može očitati pozitivan stav prema transrodnim osobama i činu javnog govora o transrodnom identitetu je:

Galeb (23-11-2020 22:09h)

Svaka cast mladom gospodinu na hrabrosti. Ti si primjer kako svako od nas, uz malo hrabrosti, moze da gradi bolju Crnu Goru, koja svima mora dati jednake sanse. Samo naprijed!

Kada je riječ o negativnim reakcijama među komentarima tu su uvijek prisutne osude na račun zakona koji omogućavaju transrodnim osobama da o trošku fonda za zdravstveno osiguranje izvrše prilagođavanje pola kao i poruka transrodnim osobama da budu slobodne, ali samo i isključivo u

„svoja četiri zida“. Pažnju privlači komentar u kome osoba iznosi niz transfobičnih izjava i pokazuje bazično nerazumevanje fenomena transrodnosti, ali i pored toga tvrdi za sebe da nije homofobična ni transfobična:

BravOvce (25-11-2020 00:08h)

*Moram se kratko osvrnuti na ovo... OK, moderno je doba, dozvoljena je ugradnja spojlera i zavarivanje sipki. Medjutim, ti i ljudi kao ti NIKADA nece biti nesto drugo, uprkos operaciji. Dakle, ja mogu da se operisem i izgledam kao macka, vuk, vampir, sta god, ali to me nece ucinjeti istim. Sto se mene tice, bolje da si pare ulozila u do-brog psihijatra, jer tjeskoba iz glave se i resava u glavi, a ne operacijom. Ne mrzim homoseksualce, transeksualce i ostale, dakle nisam homofob, sto se mene tice nastavite udarnicki, ipak, postoji zal, jer ni socioloski vrednije stvari za zivot, ne do-bijaju medijsku paznju, ipak ova naizgled hrabrost i odvaznost, po meni budalastina, da. Bolje da si rodila, odgojila u 2-3 djece, da vidimo kolika m*da imas... no ajde... Sto se mene tice, vuca ti si lav. Uzivaj u svojoj kozi. Pozdrav*

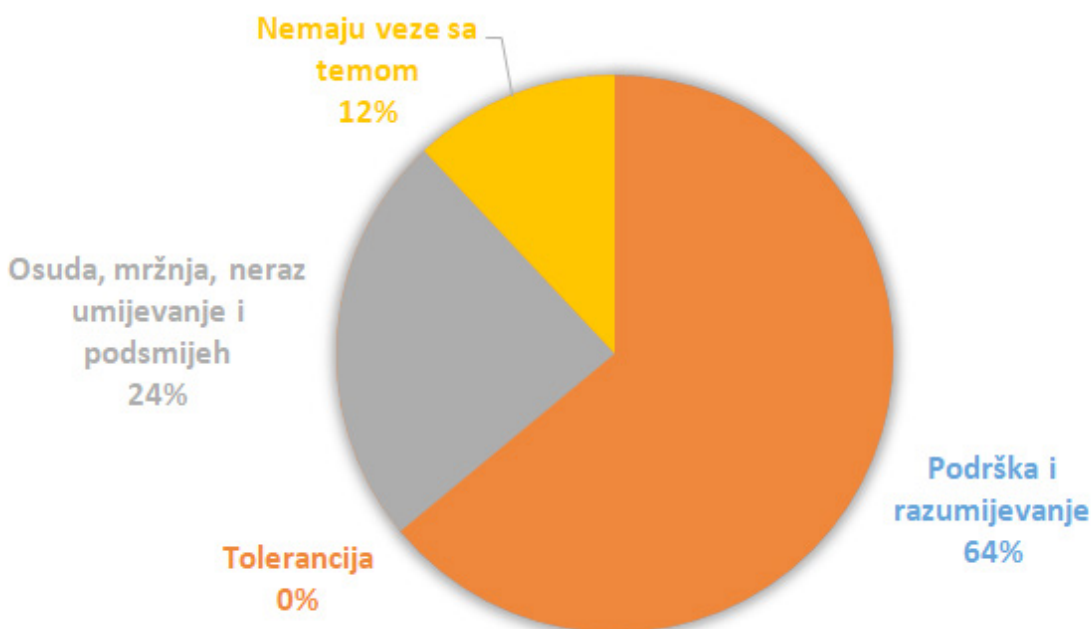
Ovaj komentar je zapravo pokazatelj toga na koji način medijski tekst može da oblikuje razumevanje transrodnosti kod opšte populacije, budući da autor_ka komentara referira upravo na pojam *tjeskoba* koji je istaknut u naslovu teksta.

Čitalaštvo zahvaljujući ovakvim tekstovima transrodnost shvata kao psihički problem pojedinca_ke, pri čemu se sasvim zanemaruje i izostavlja negativan uticaj institucionalne i opšte društvene transfobije zahvaljujući kojoj se transrodne osobe osjećaju odbačeno, isključeno iz društva i zahvaljujući kojoj imaju negativan odnos prema sopstvenom tijelu i strah od neprihvatanja okoline ukoliko njihova tijela nijesu u skladu sa zadatim normativima.

Rodni identitet kao unutrašnji osjećaj pripadnosti određenom rodu ili kombinaciji rodova može biti drugačiji od onog koji nam je pripisan na rođenju i to ne znači nužno da se moramo osjećati zarobljenima u sopstvenom tijelu ili da svoje tijelo trebamo smatrati pogrešnim. Međutim, novinari i novinarka se vrlo često služe opisima koji na dramatičan i senzacionalistički način opisuju transrodnost i emocije koje transrodne osobe imaju prema sebi i svom tijelu, stvarajući time jednu nepotpunu i često netačnu sliku o transrodnosti.

Uobičajeno je da se prilikom izvještavanja akcenat stavlja samo na unutrašnju tjeskobu uzrokovanu nesaglasjem dodijeljenog pola i doživljenog roda, pri čemu se iz priče potpuno izostavljaju različite vrste pritisaka, diskriminacija i nasilje koje okolina vrši na transrodne osobe. **Zbog toga bi veći broj medijskih sadržaja trebalo posvetiti problemu transfobije koja postoji u datom društvu i njenim posljedicama koje se ogledaju u kršenju osnovnih ljudskih prava, različitim oblicima diskriminacije i nasilju.**

Ukoliko se uporede komentari vezani za ovu i za prethodnu vijest primjetna je drastična razlika u njihovoj strukturi, odnosno različit procenat negativnih i pozitivnih reakcija čitalaštva. Vijest o pitanjima ženskih prava koja moraju uključiti i lezbejke, trans i kvir žene sadrži 54% negativnih reakcija i 6% reakcija koje se mogu smatrati pozitivnim, dok tekst koji sadrži ličnu priču trans muškarca sadrži 24% negativnih reakcija i 64% pozitivnih reakcija. Ova razlika može biti rezultat otpora koji građanstvo u većoj mjeri iskazuje kada se u javnom diskursu pomenu ljudska prava, a posebno borba za ženska i LGBT prava, nego kada je riječ o ličnoj borbi pojedinca ili pojedinke. Taj otpor se često javlja kao posljedica duboko ukorijenjenih predrasuda prema samom konceptu borbe za ljudska prava, ali je isto tako i kao posljedica patrijarhalnih i homofobičnih stavova većinskog društva.

Grafikon 7 – Klasifikacija komentara na tekst naslovljen "Rođen kao Milena, danas je Vuk: tjeskoba u sopstvenoj koži" s portala Vijesti

Sledeći po broju komentara je tekst pod naslovom *Hrapović krši prava trans osoba* sa portala Vijesti. Ova vijest prenosi reakciju Ombudsmana i kritiku koju je institucija zaštitnika ljudskih prava i sloboda uputila Ministarstvu zdravlja Crne Gore povodom odsustva reakcije i ne preduzimanju mjera za rješenje problema nestašice hormonske terapije za trans žene.

Tekst ima 21 komentar od kojih 7 komentara sadrži negativan stav prema transrodnim osobama, 7 komentara su reakcije jedne osobe na negativne komentare i mogu se okarakterisati kao poruke podrške trans zajednici, dok 7 komentara sadrži uopštenu kritiku upućenu političarima.

Ono što je karakteristično za ovakve vijesti jeste to da se u većini negativnih komentara kritikuju zakoni koji omogućavaju transrodnim osobama da o trošku fonda za zdravstveno osiguranje izvrše prilagođavanje pola. U tim komentarima najčešće se ističe da država nema ili ne želi da obezbijedi dovoljno novca za liječenje hroničnih bolesnika ili djece dok se transrodne osobe postavljaju kao prioritet. Neki od primjera negativnih komentara na ovu vijest su:

piano_3941072861
08-11-2020 15:47h

Zar se to placa parama poreznika, ako, ako, prioritet je to i zato treba pod obavezno odvoiti sredstva a citostatike, lijekove za dujabeticare i ostale medikamente za hronicne bolesnike kupovati SMS porukama ili privatno svak za sebe.

Aloe
08-11-2020 10:42h

E od svih lijekova koji fale za hronične bolesnike, ovaj je baš od esencijalne vrijednosti...

Transrodni
08-11-2020 16:10h

Imamo million problema precih od perverzija koje nam je demokratsi svijet nametnuo. To se nekad krilo a sad se ponosi sa tim. I za to neko dobija velike pare.

Iako je generalno broj komentara na posmatranim tekstovima u prosjeku mali, ono što je primjetno jeste da se većina komentara izražava negativan stav, osudu i mržnju prema transrodnoj populaciji. Jedan od primjera je struktura komentara na vijest sa portala CdM koja je objavljena pod naslovom *Usvojen zakon: Mađarska ne priznaje transrodne osobe*. Od ukupno 11 komentara 8 je negativno, 2 nemaju veze sa temom, dok samo jedan komentar osuđuje donošenje zakona kojim se krše ljudska prava transrodnih osoba u Mađarskoj. Negativni komentari sadrže transfobične izjave bazirane na uobičajenim stereotipima i predrasudama o transrodnim osobama, ali i o aktivističkim organizacijama koje se bave ljudskim pravima.

Tokyo (20/05/2020 07:37)

Tako je. Potpuno ispravno i na mjestu! Predsjednice potpisi i verifikuj odma zakon. Svaka vam cast! A ovi sto lupetaju o ljudskim pravima za svaku glupost samo neka su zdravo. Zna se sta su ljudska prava, a sta gluposti i bolestine.

Renato (20/05/2020 12:29)

Upravo tako! Najbolje da ozvanicimo i ozakonimo i pedofiliju jer oni su "jadni, rodjeni tako"

Bravo Orban (20/05/2020 01:47)

Tako se čuva suverenitet nacije i njena budućnost. Vrate se dugovi, otkaçi se MMF,NVO koje primaju pare iz inostranstva i onda se slobodno donose zakoni na dobrobit i napredak običnog građanina. Sloboda i suverenitet,a ne finansijsko ropstvo i ispunjavanje želja neprijatelja čovječanstva

Cojstvo (19/05/2020 23:13)

Takav zakon je zakon normalnog protiv nenormalnog

Analiza postojećih komentara na tekstove koji se bave transrodnom populacijom u Crnoj Gori ukazuje na visok stepen transfobije i homofobije među opštom populacijom.

Pošto je prethodnih godina u medijima već zabilježeno postojanje diskriminacije na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije⁶, praćenje ove pojave veoma je važno i radi se u cilju unapređenja položaja LGBTIQ populacije i zaštiti ljudskih prava i sloboda koje garantuje Ustav Crne Gore. Ovdje je važno napomenuti da uprkos pritužbama, do sada nije donijeta **nijedna presuda po osnovu govora mržnje** upućenog transrodnim osobama kao ni LGBT osobama uopšte.

Institucija Zaštitnika ljudskih prava u Izvještaju o radu za 2019. godinu navodi da: „uprkos postojećim zakonodavnim rješenjima kojima je obezbijeđena zaštita po osnovu seksualne orijentacije i rodnog

6 Daniela Brkic, *Online Hate Speech Montenegro Country Report*, Montenegro Media Institute, 31 May 2013, https://www.mminstitute.org/files/Online_Hate_Speech.pdf, (Access date: 1. mart 2020).

identiteta u krivično-pravnom i prekršajno-pravnom postupku, broj prijavljenih slučajeva koji potencijalno sadrže elemente krivičnog djela počinjenog iz mržnje i govora mržnje prema LGBT osobama je u porastu, a krivično gonjenje za ta krivična djela i dalje zaostaje.

Iako je u Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore iz 2019. godine konstatovano da je saradnja između civilnog društva i policije u ovoj oblasti konstruktivna, potrebno je poboljšati bilans rezultata krivičnih gonjenja u slučajevima govora mržnje, što je saglasno zapažanjima ECRI-ja da se krivični postupci u slučajevima nasilja prema LGBTI osobama olako odbacuju i da se većina slučajeva tretira kao prekršaj⁷.

Prema podacima koje je predstavila nevladina organizacija LGBT Forum Progres za 2020. godinu od juna do septembra mjeseca prijavljeno je 33 slučaja govora mržnje i diskriminacije u online prostoru, “zvaničan odgovor o postupanju stigao je za samo njih 9, od kojih ni jedna nije dalje procesuirana, dok je jedna prijava povučena nakon upućenog izvinjenja”⁸.

Tokom 2019. godine organizacija LGBT Forum Progres je Upravi policije podnijela 87 prijava za diskriminatorno postupanje, a sve prijave odnose se na govor mržnje izražen u okviru komentara na fejsbuk profilima.⁹ Tim za praćenje govora mržnje koji radi u okviru organizacije LGBT Forum Progres je samo u toku aprila 2019. godine registrovao i podnio Upravi policije 45 prijava.¹⁰ Povod za ovako veliki broj slučajeva u aprilu jeste vijest da će se medicinsko prilagođavanje pola u potpunosti finansirati iz Fonda za zdravstveno osiguranje. Tu vijest prenijeli su praktično svi mediji u Crnoj Gori i to s akcentom na cijenu troškova.

7 Zaštitnik ljudskih prava, *Izvještaj o radu za 2019. godinu*, Podgorica, 2020, 204, https://www.ombudsman.co.me/docs/1590478014_www-final---05---izvjestaj-o-radu-za-2019.pdf, preuzeto 20. mart 2021. ECRI – Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti

8 John M. Barac, Milica Špajak i Bojana Jokić, *Monitoring izvještaj prijavljenih slučajeva govora mržnje i diskriminacije u online prostoru*, LGBTIQ Socijalni Centar, Podgorica, 2020, 19.

9 Zaštitnik ljudskih prava, *Izvještaj o radu za 2019. godinu*, Podgorica, 2020, 183, https://www.ombudsman.co.me/docs/1590478014_www-final---05---izvjestaj-o-radu-za-2019.pdf, preuzeto 20. mart 2021.

10 Bojana Jokić, Ilija Jokić i John M. Barac, *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori: primjeri iz prakse*, LGBT Forum Progres, Podgorica, 2019, 27.

U novembru 2019. godine tim za praćenje govora mržnje podnio je 19 prijava Upravi policije nakon što je većina medija prenijela vijest o krštenju transrodnog muškarca u Podgorici.¹¹ Navedene prijave odnose se na slučajeve govora mržnje iznijete na stranicama medijskih portala na društvenoj mreži Fejsbuk.

Prijetnje, vrijeđanje i govor mržnje upućen LGBTIQ zajednici veoma je česta pojava. U toku 2018. godine Upravi policije podnešene su 102 prijave koje se odnose na govor mržnje na internetu.¹²

U 2017. godini, Upravi policije je dostavljeno 213 prijava za diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Od toga je 208 prijava podnijela nevladina organizacija LGBT Forum Progres, a sve su se odnosile na uvredljive komentare koje su građani i građanke postavljali na fejsbuk profilima.¹³

U 2016. godini, Upravi policije je dostavljena 41 prijava za diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije. Od tih prijava podnijeto je 11 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka.¹⁴

Iste godine podnijeta je i jedna krivična prijava za govor mržnje od vjerskog javnog službenika, koju je državni tužilac odbacio uz obrazloženje da nema dovoljno elemenata govora mržnje. U ovom slučaju riječ je o prijavi protiv svještenika Jovana Plamenca koji je govor mržnje prema LGBTIQ populaciji uvrstio u svoje obraćanje vjernicima/ama na proslavi Pravoslavne Nove godine 13. januara 2016. Njegove riječi prenijeli su i brojni mediji. Nakon toga je LGBTIQ Asocijacija Queer Montenegro podnijela žalbu Zaštitniku ljudskih prava i sloboda. Na osnovu te žalbe Ombudsman je donio mišljenje da u datom govoru postoje elementi govora mržnje protiv LGBT osoba, te je dao preporuku da se sveštenik Jovan Plamenac javno izvini u roku od 15 dana.

¹¹ Ibid., 57.

¹² Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2018. godinu*, Podgorica, 2019, 172, http://www.ombudsman.co.me/docs/1554124685_final-godisnji-izvjestaj-2018.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

¹³ Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2017. godinu*, Podgorica, 2018, 178, https://www.ombudsman.co.me/docs/1522665383_final-izvjestaj-za-2017.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

¹⁴ Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2016. godinu*, Podgorica, 2017, 154, https://www.ombudsman.co.me/docs/1491305524_final-izvjestaj-za-2016-04.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Ovaj slučaj javno su osudili Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, NVO Juventas i politička partija Mladi Liberali. Međutim, državni tužilac je odbacio slučaj utvrdivši da ne postoje jasni dokazi koji upućuju na govor mržnje prema LGBT osobama.

Pored toga, od svih optužbi koje je tužilac podigao 2016. i 2017. godine, sudovi su donijeli odluku o sedam novčanih kazni (100–700 eura), jednoj uslovnoj zatvorskoj kazni, dvije zatvorene po sporazumu, a ostale su oslobođene ili otpuštene.

Tokom 2013. i 2014. godine Upravi policije dostavljeno je 218 prijava za govor mržnje od kojih je 108 procesuirano kao prekršajna prijava, a samo 36 je sankcionisano novčanom kaznom u rasponu 100–700 eura, 12 opomenom i dvije s uslovnom kaznom.¹⁵

Govor mržnje na internetu se po pravilu najčešće masovno javlja nakon medijskih objava i izvještaja koji se tiču LGBTIQ populacije.

Sadržaj medijskih tekstova i njihovi naslovi mogu biti formulisani tako da podstiču i ohrabruju homofobične i transfobične reakcije publike ili mogu biti pisani tako da imaju suprotan efekat na publiku. To znači da od novinarskog pristupa temi koja se obrađuje direktno zavisi i odgovor publike. Imajući u vidu da je LGBTIQ populacija osjetljiva i da je crnogorsko društvo, po izvještajima relevantnih organizacija, homofobično i transfobično, onlajn mediji bi mogli razmotriti mogućnost predmoderacije onih komentara čitalaca koji se odnose na ovu populaciju da bi time prevenirali njihovu izloženost govoru mržnje, uvredama, diskreditaciji, diskriminaciji, kao i negativnim kampanjama protiv pojedinaca ili organizacija.

¹⁵ Aleksandar Saša Zeković, Jovan Kojičić i Predrag, Tomović, *Mitovi i stereotipi: Nasilje i govor mržnje prema LGBT osobama - Policijska i pravosudna praksa u Crnoj Gori*, LGBT Forum Progress, Podgorica, 2014, <https://www.transserbia.org/images/2014/dokumenta/Mitovi%20i%20stereotipi%20-%20OK.pdf>, preuzeto 04.04.2020.

ANALIZA SARŽAJA O TRANSRODNOSTI U ELEKTRONSKIM MEDIJIMA

Pretragom digitalne arhive Arhimed za period od 1. januara do 31. decembra 2020. godine prikupljeni su i podaci o pojavi sadržaja o transrodnosti i interpolnosti u elektronskim medijima u Crnoj Gori.

Pretraga je obuhvatila ukupno devet elektronskih medija (Televizija Crne Gore – prvi program, Televizija Crne Gore – drugi program, Vijesti Televizija, Prva, Nova M, Televizija 777, A1, Pink M i Happy) sa ukupno 284 rubrika odnosno emisija.

Napredna pretraga klipinga vršena je prema sljedećim ključnim riječima: transrodno, transrodne, transrodnost, transrodni, transrodna, interporna, interpodne, interpolnost, interseks, interseksualno, interseksualne, interseksualnost i Asocijacija Spektra. Pretraga je podrazumijevala traženje bilo koje od svih navedenih ključnih riječi u arhiviranim medijskim sadržajima. U istraživanje su uključeni sadržaji u kojima se na bilo koji način pominju navedene ključne riječi.

Na osnovu prikupljenog materijala utvrđeno je da su se sadržaji o transrodnosti tokom 2020. godine pojavljivali samo na dvije televizije, a to su: Prva i Televizija 777.

Na televiziji Prva je 20. novembra u okviru informativne emisije Žurnal sa početkom od 19h emitovan je prilog u trajanju od 1 minut i 29 sekundi, a povod je bilo obilježavanje Dana sjećanja na žrtve transfobije.

Prvi dio priloga je najava kampanje Asocijacije Spektra pod nazivom *Samo život priča priče* kojom je 20. novembra obilježen Dan sjećanja na žrtve transfobije. Drugi dio ovog kratkog priloga prikazuje dio govora aktiviste Asocijacije Spektra Nikole Ilića koji je održao na panelu Centra za monitoring i istraživanje, a čija tema su bila prava LGBT osoba u sudskom postupku. Ovaj prilog repriziran je u okviru emisije Noćni žurnal koja se emituje sa početkom od 23h.

Istog dana i istim povodom je na Televiziji 777 u okviru polusatne informativne emisije Aktuelno koja se premijerno prikazuje od 19h, emitovan prilog u trajanju od 1 minut i 56 sekundi. U okviru ovog priloga najavljena je kampanja *Samo život priča priče*, prenijeto je saopštenje Asocijacije Spektra, a u pozadini je u cijelosti pušten promotivni video koji je ova organizacija kreirala u okviru pomenute kampanje povodom Dana sjećanja na žrtve transfobije. Ovaj prilog repriziran je u okviru emisije Aktuelno u 22 koja se emituje istog dana, ali u kasnim večernjim časovima.

Promotivni video *Samo život priča priče* emitovan je 20. novembra u cijelosti i na Radio televiziji Crne Gore (RTCG) u dva termina: prije informativne emisije Dnevnik 2 koja počinje u 19.30h, kao i prije informativne emisije Dnevnik 3 koja počinje u 22.30h.

U decembru mjesecu na Televiziji 777 u okviru emisije Aktuelno, a povodom najave Nedelje ponosa emitovan prilog u trajanju od 4 minuta i 14 sekundi. U ovom prilogu se transrodne i interpodne osobe pominju samo u okviru nabiranja pored lezbejki, biseksualnih, kvir i gej osoba. Prilog sadrži i djelove obraćanja aktivistkinje i aktiviste Asocijacije Spektra Marije Jovanović i Nikole Ilića sa pres konferencija povodom najave Montenegro prajda koja je održana u PR centru u Podgorici. Repriza ovog priloga emitovana je u okviru emisije Aktuelno u 22.

U sva tri navedena slučaja riječ je o kraćim priložima i njihovim reprizama, te je jasno da je tokom 2020. godine transrodna, rodnovarijantna i interporna zajednica bila izuzetno slabo zastupljena u elektronskim medijima u Crnoj Gori.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sprovedeno istraživanje ukazuje na nekoliko ključnih problema koji se javljaju kada je odnos medija prema temi transrodnosti u pitanju.

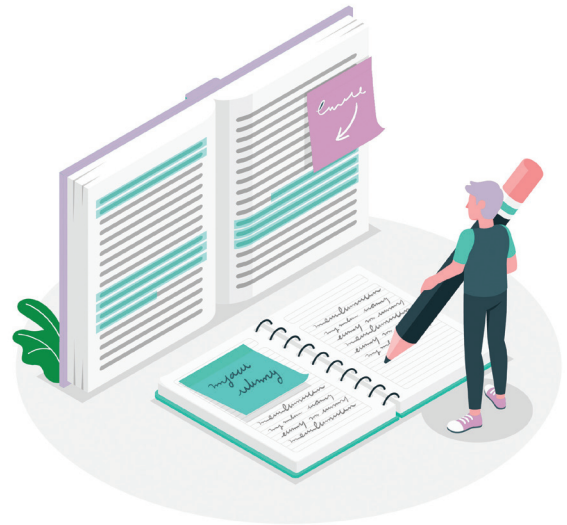
Jedan od najvećih problema je svakako mali broj tekstova koji se bavi ovom temom i praktično potpuno odsustvo tekstova koji se bave temom interpolnosti. Isto važi i za sadržaje o transrodnosti i interpolnosti koji se emituju putem elektronskih medija.

Sljedeći problem je odsustvo tekstova i sadržaja koji se fokusiraju ne samo na transrodni/interpolni identitet osoba, već se bave i drugim aspektima ličnosti.

Primjetan je i mali broj sagovornika/ca koji pripadaju većinskoj populaciji i koji bi nedvosmisleno pružili podršku rodnim i polnim manjinama. Jedan od problema je i nedostatak inicijative da se pišu i objavljuju tekstovi koji ističu značaj trans aktivizma za opštu populaciju i društvo u cjelini budući da taj tip aktivističkog djelovanja vodi ka boljem društvu za sve, ka društvu bez nasilja i diskriminacije na bilo kojoj osnovi, dakle ne samo ka tolerantnijem društvu već ka društvu koje slavi različitosti.

Razlog zbog kojih se navedeni problemi najčešće javljaju jeste neobaviještenost novinara i novinarki, te seradiprevazilaženja tog problema aktivističke organizacije koje se bave zaštitom i promocijom prava transrodnih osoba, trude da putem različitih projekata obezbijede dovoljno relevantnih informacija. Jedan od takvih projekata jeste publikacija *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*¹⁶, koju je objavila Asocijacija Spektra u saradnji sa LGBTIQ Asocijacijom „Queer Montenegro“.

Jedna od najvažnijih tema s kojom novinarka i novinari moraju biti upoznati, a kojoj je u okviru ove Spektrine publikacije posvećeno mnogo prostora, jeste pravilna upotreba jezika i korišćenje odgovarajuće terminologije prilikom izvještavanja o transrodnim i interpolnim osobama.

Izuzetno je važno da u društvima unutar kojih su transfobija i homofobija duboko ukorijenjene, mediji koriste odgovarajuću terminologiju i izbacе iz upotrebe pogrdan i uvredljiv jezik prilikom izvještavanja o transrodnim i interpolnim osobama. Takvom praksom može se nesumnjivo pozitivno uticati na promjene negativnih stavova većinskog stanovništva prema transrodnosti. Korišćenje jezičkih odrednica koje afirmišu transrodne osobe umjesto da ih patologizuju ili dehumanizuju utiče na proces proizvodnje i razmjene novih pozitivnih značenja koja se vezuju za transrodnu zajednicu. To znači da sistem pravila komunikacije nije nepromjenljiv. Budući da je društveno konstruisan logično je da je podložan promjenama, a samim tim isto važi i za značenja.

Upotrebom adekvatne terminologije kreira se pozitivno jezičko okruženje zahvaljujući kome se otvara potencijal za pozitivnu reprezentaciju transrodnih identiteta u medijima.

Moć jezika leži u njegovoj sposobnosti da klasifikuje, a to se možda najjasnije može vidjeti na primjeru upotrebe rodniх odrednica koje nas smještaju u jednu od dvije ponuđene rodne kategorije – žensku ili mušku, ne ostavljajući mogućnost za neki drugi izbor. Ponavljanjem rodniх odrednica u jeziku mi iznova i iznova potvrđujemo te dvije normative rodne kategorije.

¹⁶ Asocijacija Spektra, *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*, Podgorica, 2019.

Na sličan način se konstantnom upotrebom pogrdnih i uvredljivih termina marginalizovane zajednice smještaju u negativan kontekst dok se pripadnice i pripadnici tih zajednica označavaju kao nepoželjni članovi i članice društva.

Jasno je, dakle, da jezik djeluje kao instrument moći čijom se specifičnom upotrebom takođe može vršiti opresivno djelovanje ili se, pak, njime može uticati na smanjenje diskriminacije i unapređenje ljudskih prava u datom društvu. I baš zbog tog svojstva i moći jezika da kategorizuje individue, u preporukama za izvještavanje se kao prvo i načelno pravilo navodi – obavezno poštovanje želja i preferencija osobe po pitanju korišćenja terminologije koja je najbolje opisuje i koja najbolje definiše njen identitet. Time se pristupa s poštovanjem i uvažavanjem identiteta ne samo jedne osobe, već i čitave zajednice kojoj ona pripada ili je zastupa.

U skladu s tim, prilikom izvještavanja o transrodnim osobama, važno je voditi računa o tome da se u svim segmentima izvještavanja rukovodi smjernicama i preporukama koje je transrodna zajednica usvojila i prezentovala javnosti.

Uz to uvijek treba imati u vidu da su neke opšteprihvaćene i često korišćene jezičke formulacije, termini i opisi smatraju neprihvatljivim iz brojnih razloga.

Na primjer, često korišćen opis za transrodne osobe – „zarobljen ili zarobljena u pogrešnom tijelu“, neprihvatljiv je jer upućuje na to da sa tijelom transrodne osobe nešto nije u redu.

„Promjena pola“ je termin koji se često koristi prilikom izvještavanja o transrodnim osobama i ovaj se termin smatra neadekvatnim i netačnim jer nije riječ o promjeni, već o procesu prilagođavanja pola svom rodnom identitetu.

Takođe je neprihvatljiv i opis – „neodređen ili nedefinisan pol“ jer upućuje na to da pol osobe nije moguće odrediti, ali ne uzima u obzir to da se sam proces određivanja i definisanja vrši prema nametnutim normativnim standardima koji ne podrazumijevaju činjenicu da se pol može posmatrati kao spektar.

Često ponavljanje neadekvatne terminologije stvara pogrešnu sliku o tome što transrodnost jeste i tako loše utiče ne samo na prihvatanje transrodnosti od strane šire javnosti, već negativno utiče i na same transrodne osobe koje se nalaze u procesu (samo)otkrivanja i spoznaje sopstvenog rodnog identiteta.

Rodni identitet kao unutrašnji osjećaj pripadnosti određenom rodu ili kombinaciji rodova može biti drugačiji od onog koji nam je pripisan na rođenju i to ne znači nužno da se moramo osjećati zarobljenima u sopstvenom tijelu ili da svoje tijelo trebamo smatrati pogrešnim. Međutim, novinari i novinarka se vrlo često služe opisima koji na dramatičan i senzacionalistički način opisuju transrodnost i emocije koje transrodne osobe imaju prema sebi i svom tijelu, stvarajući time jednu nepotpunu i često netačnu sliku o transrodnosti.

Uobičajeno je da se prilikom izvještavanja akcenat stavlja samo na unutrašnju tjeskobu uzrokovanu nesaglasjem dodijeljenog pola i doživljenog roda, pri čemu se iz priče potpuno izostavljaju različite vrste pritisaka, diskriminacija i nasilje koje okolina vrši na transrodne osobe.

Zbog toga bi veći broj medijskih sadržaja trebalo posvetiti problemu transfobije koja postoji u datom društvu i njenim posljedicama koje se ogledaju u kršenju osnovnih ljudskih prava, različitim oblicima diskriminacije i nasilju.

Insistiranje medija na izvještavanju koje se bavi samo medicinskim činjenicama (a posebno hirurškim intervencijama) iz života transrodnih i interpolnih osoba u potpunosti zanemaruje druge teme, relevantne za život ovih osoba, ali i samu mogućnost da neke transrodne i interpolne osobe ne žele pristupiti procesu medicinske tranzicije.

Stavljanje akcenta na hirurške intervencije i zadiranje u privatnost pitanjima koja se odnose na medicinski dio tranzicije, odlika je senzacionalističkog izvještavanja kojem je po pravilu cilj da šokira, zaprepasti ili iznenadi čitalaštvo prije nego da izvijesti o nekom događaju ili prenese nečiju ličnu priču.

Pored toga, ova tema može se obraditi s fokusom na brojne druge aspekte odnosa transrodnih osoba i zdravstva. **Na primjer, važno je izvještavati o dostupnosti zdravstvenih usluga transrodnim osobama i uopšte o problemima s kojima se susrijeću prilikom traženja zdravstvene zaštite.** Zatim treba pisati o temama kao što su: depatologizacija transrodnih identiteta i efektima koji patologizacija ima na živote transrodnih osoba; mentalno zdravlje transrodnih osoba koje je ugroženo zahvaljujući diskriminaciji kojoj su svakodnevno izložene; hirurške intervencije „normalizacije“ koje se obično na insistiranje ljekara sprovodena interpolnim bebama i djeci, a cilj im je samo i isključivo oblikovanje genitalija u skladu s normativom.

Pored medicinskih tema mediji rijetko pokrivaju ili uopšte ne pokrivaju brojne teme koje se tiču pravne i zakonske regulative, a koje su od velike važnosti za transrodne i interpolne osobe. Na primjer, zakonski okvir koji se odnosi na pravno priznanje rodnog ili polnog identiteta u ličnim dokumentima jeste tema kojom bi mediji trebalo da se bave.

Zbog pravnih prepreka koje se javljaju prilikom promjene dokumenata ili nemogućnosti da lična dokumenta sadrže specifičnu oznaku roda, veliki broj transrodnih, intepolnih i rodno varijantnih osoba se svakodnevno suočava s problemima prilikom pristupa raznim institucionalnim servisima, ali i u svim drugim situacijama u kojima je potrebno dati na uvid lična dokumenta. To praktično znači da mogu doživjeti ne samo neprijatnosti, već i ozbiljne probleme prilikom prelaska državne granice, legitimisanja u saobraćaju ili na ulici od strane policije, upisa u bilo koju obrazovnu ustanovu, kao i prilikom traženja zdravstvenih usluga i slično.

Zato je važno da se mediji bave i pitanjima što je u pravnom pogledu značajno za trans, interpolnu i rodno varijantnu zajednicu i kako se nedostatak pravne regulative odražava na živote svih osoba koje pripadaju ovoj zajednici.

Kada su vijesti iz svijeta u pitanju, neophodno je da mediji prenose primjere dobre pravne prakse koja postoji u drugim državama u kojima se odavno radi na unapređenju prava transrodnih, interpolnih i rodno varijantnih osoba.

Mediji vrlo često prenose i lične priče transrodnih osoba i to putem intervjua i razgovora te bi jedna od najvažnijih preporuka novinarkama i novinarima za ovakva izvještavanja bila da se fokusiraju na sve aspekte ličnosti intervjuisanih osoba, a ne samo na pitanja roda i pola.

Takođe, temu transrodnosti i interpolnosti treba obrađivati i kroz što više različitih ličnih priča budući da transrodnost u širem smislu obuhvata spektar različitih identiteta, a svaka osoba nosi svoje autentično iskustvo koje ne mora biti isto niti slično iskustvu bilo koje druge transrodne ili rodno varijantne osobe. Budući da se ove rodne manjine srijeću s puno prepreka i problema u svakodnevnom životu, važno je pisati i o tome ali je pored toga jako važno prenositi i pozitivna iskustva, a posebno priče vezane za podršku koju osobe dobijaju u porodici i u svojoj okolini.

Kada je riječ o kontekstu u kome se spominju transrodnost i transrodne osobe važna preporuka medijima odnosi se na izbor tema o kojima se izvještava. Vezivanje transrodne zajednice samo za teme koje se bave negativnim aspektima života, na specifičan način obilježava ovu zajednicu i stvara iskrivljenu sliku o njoj. To utiče kako na percepciju i odnos koji većinsko stanovništvo razvija prema ovoj zajednici, tako i na sve osobe koje joj pripadaju, jer im šalje negativnu poruku i obeshrabruje ih da uzmu učešće u opštim društvenim tokovima.

U skladu s tim, teme o kojima treba što češće izvještavati jesu kulturni, umjetnički i aktivistički događaji u kojima učestvuju ili ih organizuju osobe iz transrodne zajednice. Ovakvih događaja na prostoru Crne Gore sve je više, a u nedostatku lokalnih dešavanja mediji uvijek mogu prenositi slične događaje iz svijeta.

POJMOVNIK: IDENTITETI I TERMINOLOGIJA¹⁷

POL predstavlja skup tjelesnih karakteristika na osnovu kojih nam društvo dodjeljuje jednu kategoriju: muški ili ženski pol. Te karakteristike su: polni hromozomi, polne žlijezde i hormoni, spoljašnji i unutaršnji polni organi, kao i sekundarne polne karakteristike.

Muški pol tradicionalno u medicini podrazumijeva XY polne hromozome, viši nivo testosterona, testise, prostatu i penis, kao i veću maljavost, bradu, „muški tip građe“ – uže kukove, šira ramena, razvijeniju muskulaturu.

Ženski pol medicina opisuje posjedovanjem XX polnih hromozoma, višim nivoom estrogena, jajnika, materice i vagine, kao i manjom maljavošću, nedostatkom dlaka na licu, „ženskim tipom građe“ – širi kukovi, uža ramena, dojke, nerazvijena muskulatura.

Postoje muškarci koji nemaju malje, nemaju bradu ili imaju rijetku bradu, imaju šire kukove i uža ramena, imaju više masti, manje razvijenu muskulaturu, visočije glasove, kao i penise različitih veličina.

Postoje muškarci koji su rođeni sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomima; koji imaju testise razvijene u različitom stepenu, imaju ostatke jajnika, dok neki imaju vagine. Neke osobe su rođene sa XY hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima tipičan ženski izgled. Muškarci koji su rođeni s različitim varijacijama polnih karakteristika koje su opisane zovu se **interpolni muškarci**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke odluče da je ovakva beba „nedefinisanog“ pola, te da joj je najbolje odrediti ženski pol, pa urade operacije „korekcije pola“. U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao muškarci (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces **prilagođavanja pola**.

Neki muškarci se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe ženskog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao muškarci. Ove osobe se zovu **trans muškarci**. Neki trans muškarci odluče da uđu u proces **prilagođavanja pola**, a neki ipak ne, ali odluče da žive kao muškarci, bez fizičkih promjena.

Postoje žene koje imaju malje, imaju dlake po licu, imaju uže kukove i šira ramena, imaju manje masti, više razvijenu muskulaturu, dublje glasove, kao i vagine koje različito izgledaju.

¹⁷ Asocijacija Spektra je za potrebe edukacije institucija i opšte javnosti, a uz konsultaciju transrodne i interpolne zajednice Crne Gore i regiona, razvila terminologiju koja na poštujući i adekvatan način adresira živote i stvarnosti transrodnih i interpolnih osoba.

Postoje žene koje su rođene sa 45 XO, 47XXY, 45X/46XX, 46XY/47 hromozomina; koji imaju jajnike razvijene u različitom stepenu, imaju unutrašnje testise, dok neke imaju penise. Neke žene su rođene sa XX hromozomima, ali im od samog rođenja tijelo ima tipičan muški izgled. Žene koje imaju neke od navedenih varijacija polnih karakteristika zovu se **interpolne žene**. Nekada, na rođenju, ljekari/ke procijene da je ovakva beba „nedefinisanog“ pola, te da joj je najbolje odrediti muški pol, pa urade operacije „korekcije pola“. U mnogo slučajeva ovakve bebe kad odrastu shvate da se osjećaju kao žene (često ni ne znajući šta im je urađeno pri rođenju), te uđu u proces **prilagođavanja pola**.

Neke žene se rode kao bebe koje su tipično opisane kao bebe muškog pola, a kasnije tokom života shvate da se osjećaju kao žene. Ove osobe se zovu **trans žene**. Neke trans žene odluče da uđu u proces **prilagođavanja pola**, a neke ipak ne, ali odluče da žive kao žene, bez fizičkih promjena.

Neke trans osobe osjećaju nezadovoljstvo svojim tijelom, koje se u literaturi naziva **RODNA DISFORIJA**. Rodna disforija predstavlja opisni termin koji se odnosi na afektivno/kognitivno nezadovoljstvo osobe pripisanom rodom koji oslikava pol pripisan na rođenju. Kada se koristi kao dijagnostička kategorija, rodna disforija se preciznije definiše i specifično odnosi na distres koji može pratiti inkongruenciju između doživljenog/izražavanog i pripisanog roda osobe.¹⁸ Neophodno je napomenuti da rodnu disforiju ne osjećaju sve osobe koje ulaze u proces prilagođavanja pola, ali je važno imati na umu da neke osobe osjećaju, naročito prilikom pristupanja uslugama koje zahtijevaju kontakt s tijelom (npr. zdravstvenim) ili prilikom razgovora koji se bave tijelom, rodnim izražavanjem i/ili izgledom.

Zbog nedovoljnog poznavanja transrodnosti, velikog stepena neinformisanosti i postojanja relevantnih istraživanja u prvoj polovini XX vijeka, Svjetska zdravstvena organizacija je transrodnost 1948. godine klasifikovana kao mentalni poremećaj. Nedavna revizija *Međunarodne klasifikacije bolesti MKD-11 (ICD-11¹⁹)*, koju je izdala Svjetska zdravstvena organizacija (SZO) u junu 2018. godine, napravila je značajnu promjenu kad su transrodni identiteti u pitanju²⁰. Naime, transrodnost je uklonjena s liste mentalnih poremećaja u kojoj je do revizije MKD-a, bila klasifikovana pod šifrom F.64. Transsexualismus, te prenesena u domen polnog i reproduktivnog zdravlja, uz novu dijagnozu **„RODNA INKONGRUENCIJA“**. Ovakva odluka donesena je nakon višegodišnjih istraživanja koja su dokazala da rodna različitost u odnosu na pol dodijeljen rođenjem ne predstavlja mentalni poremećaj, dok je zadržavanje nove dijagnoze imalo cilj da osigura pristup adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti za one transrodne osobe kojima su transspecifične zdravstvene usluge potrebne.

¹⁸ American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistic manual of mental disorders, 5th edition*. Arlington: American Psychiatric association.

¹⁹ ICD – International Classification of Diseases: <https://icd.who.int/en/>

²⁰ World Health organization. (2018). WHO releases new International Classification of Diseases (ICD 11). Geneva.

Mnogi termini kojima su ranije opisivane transrodne osobe, naročito u oblasti mentalnog zdravlja, danas se smatraju prevaziđenim i uvredljivim²¹.

Proces prilagođavanja pola može podrazumijevati uzimanje hormonske terapije, neke od operacija (npr. uklanjanje grudi/ ugradnju grudi; operacije uklanjanja reproduktivnih organa i/ili rekonstrukciju polnih organa – pravljenje vagine ili penisa); može podrazumijevati sve to zajedno, ali i ništa od ovoga, već samo življenje u društvu onako kako se osoba osjeća. Odluka o ulasku u proces prilagođavanja pola zavisi od mnogo faktora, ne isključivo od želje osobe da pristupi intervencijama prilagođavanja svog tijela. Nekad osoba odluči da ne uđe u proces prilagođavanja pola zbog visokog nivoa nasilja koji doživljava i straha od intenziviranja istog, teške finansijske situacije i straha od nemogućnosti zapošljavanja, nemogućnosti pristupa adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenih razloga, izostanka podrške u okolini, straha od dalje diskriminacije, i mnogih drugih. Odluka o ulasku u tranziciju, kao i o intervencijama kojima osoba želi da pristupi, jako je kompleksna i nosi određene specifičnosti karakteristične za svaku osobu individualno.

IDENTITET je unutrašnji osjećaj kojim osoba sebe doživljava rodno. Podrazumijeva sopstveni osjećaj identiteta kao maskulinog, femininog ili neke od kombinacija istih²². Rodni identitet može biti isti ili drugačiji od pola pripisanog na rođenju²³.

Osoba može da se rodi kao beba ženskog pola i da se osjeća kao žena. Ova osoba je **CISRODNA ŽENA**.

Osoba može da se rodi kao beba muškog pola i da se osjeća kao muškarac. Ova osoba je **CISRODAN MUŠKARAC**.

TRANSRODNE OSOBE su osobe čiji se rodni identitet i/ili rodno izražavanje razlikuju od društveno uslovljenih rodni normi vezanih uz pol pripisan na rođenju.²⁴

Osoba koja se rodila kao beba ženskog pola, ali se osjeća kao muškarac je **TRANS MUŠKARAC**.

Osoba koja se rodila kao beba muškog pola, ali se osjeća kao žena je **TRANS ŽENA**.

21 Dakić.T. (2018) *Proces tranzicije rodno nenormativnih, transrodnih i transpolnih osoba – perspektiva psihijatrije*, Medicinski aspekti prilagodbe spola: priručnik za medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ice o pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije. Sarajevski otvoreni centar

22 Morrow, D. F., Messinger, L. (2006). *Sexual Orientation and Gender Expression in Social Work Practice*, ISBN 0231501862

23 Campaign, Human Rights. „Sexual Orientation and Gender Identity Definitions“.

24 Altilio, T., Otis-Green, S. (2011). *Oxford Textbook of Palliative Social Work*. Oxford University Press. p. 380. ISBN.

Osoba koja se rodila kao beba bilo kojeg pola, ali se ne osjeća ni kao muškarac ni kao žena, ili se osjeća i kao muškarac i kao žena, ili se definiše potpuno izvan binarnih (ženskumuških) normi je **NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE su osobe čije polne karakteristike ne pripadaju jasno definisanoj muškoj ili ženskoj kategoriji, ili pripadaju objema kategorijama.²⁵

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, koje smo već opisali/e gore, a osjeća se kao žena je **INTERPOLNA ŽENA**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a osjeća se kao muškarac je **INTERPOLNI MUŠKARAC**.

Osoba koja se rodila kao beba različitih polnih varijacija, a ne osjeća se ni kao žena ni kao muškarac, ili se osjeća i kao žena i muškarac, ili se definiše potpuno izvan binarnih (žensko ili muško) normi, je **INTERPOLNA NEBINARNA OSOBA**.

INTERPOLNE OSOBE čiji je rodni identitet drugačiji od pola koji im je pripisan na rođenju, nazivaju se **INTERPOLNE TRANS OSOBE**.

Dakle, interpolnoj osobi može biti određen ženski pol na rođenju, ali je rod osobe muški. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNI TRANS MUŠKARAC**.

S druge strane, interpolnoj osobi može biti određen muški pol na rođenju, ali je rod osobe ženski. Ovakva osoba se zove **INTERPOLNA TRANS ŽENA**.

RODNO IZRAŽAVANJE je način na koji izražavamo svoje rodne identitete. Osobe svih nabrojanih identiteta mogu izražavati sebe na različite načine.

Neke žene bilo kojeg rodnog identiteta i/ili polnih karakteristika (cisrodne, transrodne, interpolne) izražavaju sebe onako kako društvo percipira kao „ženstveno“, dok neke onako kako društvo percipira kao „maskulino“, neke miješano, a neke zavisno od osjećaja, raspoloženja i situacije. Isto važi i za muškarce (cisrodne, transrodne i interpolne).

SEKSUALNOST je potpuno odvojena od pola i rodnog identiteta.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA podrazumijeva emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka jednom polu/rodu, nijednom polu/rodu, dva ili više pola/roda.²⁶

²⁵ Ghattas., D.C. (2015): How to be a great intersex ally: a toolkit for NGOs and decision makers. ILGA Europe, OII Europe.

²⁶ American Psychological Association. (2008). Answers to your questions: For a better understanding of sexual orientation and homosexuality. Washington, DC: Author.

HETEROSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka rodu i/ili rodnom izražavanju drugačijem od svog. Primjera radi, žena bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika, koju privlače muškarci bilo da su cisrodni, transrodni i/ili interpolni, jeste heteroseksualna.

HOMOSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka istom rodu. Npr. Muškarac (bilo da je cisrodan, transrodan i/ili interpolan) kojeg privlače muškarci, bez obzira na njihov rodni identitet, rodno izražavanje i/ili polne karakteristike, jeste homoseksualan (gej).

BISEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka dva roda (muškom i ženskom). Npr. Muškarac (cis, trans, inter) kojeg privlače i muškarci (cis, trans, inter) i žene (cis, trans, inter) je biseksualan.

PANSEKSUALNE OSOBE osjećaju emotivnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost ka više rodova i/ili rodnih izražavanja. Npr. Žena, muškarac ili nebina osoba (bilo kojeg rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili polnih karakteristika) kojeg/u privlače osobe nezavisno od roda/rodnog izražavanja/pola je panseksualna/an.

ASEKSUALNE OSOBE mogu osjećati emotivnu i/ili romantičnu privlačnost prema drugim osobama, ali ova privlačnost ne mora biti realizovana kroz seksualnu praksu.

O autoru

Aleksa Milanović je geograf i teoretičar umjetnosti i medija. Bavi se naučno-istraživačkim radom u okviru koga se pretežno bavi studijama tijela i studijama roda u domenu transrodnih i kvir studija. Docent je na Fakultetu za medije i komunikacije Univerziteta Singidunum u Beogradu. Objavljuje tekstove u domaćim i međunarodnim naučnim časopisima i zbornicima. Iza sebe ima objavljene dvije knjige: *Reprezentacije transrodnih identiteta u vizuelnim umetnostima* (2015) i *Medijska konstrukcija Drugog tela* (2019). Aktivizmom se bavi od 2008. godine od kada je volontirao za veliki broj aktivističkih organizacija i neformalnih aktivističkih grupa koje se bave unapređenjem LGBTIQ prava. Član je koordinacionog tima Trans mreže Balkan u kojem vodi program za umjetnost i kulturu. Učestvovao je u osnivanju Trans mreže Balkan 2014. godine, jedine regionalne organizacije koja se bavi zaštitom i promocijom ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, na prostoru koji obuhvata osam zemalja: Srbiju, Hrvatsku, Sloveniju, Sjevernu Makedoniju, Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu, Albaniju i Kosovo.

Asocijacija Spekra

Asocijacija Spekra je jedina organizacija u Crnoj Gori koja se bavi specifično zaštitom i promocijom ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba. Čine je transrodni/e i rodno varijantni/e aktivisti/kinje. Osnovana je u martu 2017. godine, nakon višegodišnjeg djelovanja neformalne grupe „Transovci“ kroz Queer Montenegro. Vizija Spektre je društvo u kojem sve osobe uživaju jednaka prava, u kojem se svi identiteti i tijela poštuju, a razlike slave. Misija Spektre je iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja u Crnoj Gori, kroz stvaranje jakog, vidljivog pokreta, razvoj volonterizma i aktivizma, javno zagovaranje, edukacija i aktivno uključivanje trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba u kreiranje i sprovođenje politika koje obezbjeđuju jednakost, pristup pravdi i poštovanje različitosti. Vrijednosti na kojima se zasniva rad Spektre su: nenasilje, samoodređenje, trans inkluzivan feminizam, poštovanje tjelesnog integriteta, poštovanje identiteta i iskustava, jednak pristup zdravstvenom, socijalnom i pravnom sistemu, jednak tretman u društvu, humanizam, transparentnost, timski rad, kultura dijaloga, kritičko promišljanje, asertivnost, inovativnost, kreativnost i fleksibilnost, volonterizam, empatičnost, pacifizam.

Spekra sprovodi svoje aktivnosti kroz nekoliko programa:

Program za izgradnju zajednice

U okviru Spektre funkcionišu socijalni servisi koji podrazumijevaju grupu samopodrške, individualne konsultacije, podršku u slučajevima nasilja i diskriminacije i facilitaciju kontakta s institucijama. Grupa samopodrške za trans i rodno varijantne osobe organizuje se jednom nedjeljno i to četvrtkom od 18:00 h. Grupa se bavi pitanjima samoprihvatanja, identiteta, tijela, seksualnosti, partnerskih veza, porodice, diskriminacije u društvu, razvijanjem mehanizama za odbranu od nasilja i diskriminacije i svim drugim temama koje su od značaja za transrodne i rodno varijantne osobe. Individualne konsultacije podrazumijevaju vršnjačko savjetovanje s trans aktivistima/kinjama na siguran i povjerljiv način u sigurnom prostoru. Konsultacije se obavljaju uživo, preko telefona i online. Ukoliko osoba doživi nasilje i/ili diskriminaciju, tim Spektre učestvuje u ulozi zastupništva i/ili povjerljivog lica, ali i pruža podršku osobi radi boljeg nošenja s konkretnim slučajem. Takođe, u svim slučajevima kontakta s institucijama (zdravstvenim, centrima za socijalni rad, obrazovnim, administrativnim, centrima bezbjednosti i drugim), tim Spektre pruža mogućnost facilitacije kontakta i komunikacije. Osim navedenih aktivnosti, Spekra kontinuirano sprovodi radionice, edukacije i treninge kako za mlade trans aktiviste/kinje, tako i za cjelokupnu trans, inter i rodno varijantnu zajednicu, ali i LGBTIQ zajednicu uopšte.

Program javnog zagovaranja

Program javnog zagovaranja fokusiran je na promjenu relevantnih zakona i politika radi obezbjeđivanja potpunog poštovanja ljudskih prava trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba. Program je fokusiran na zagovaranje za pravno priznanje roda bazirano na samoodređenju, depatologizaciji i poštovanju tjelesnog integriteta. Glavna aktivnost unutar programa javnog zagovaranja je zagovaranje za usvajanje Zakona o rodnom i polnom identitetu, u saradnji sa Kvir Montenegro i NVO Juventas, te koji će ukoliko bude usvojen, pružiti mogućnost pravnog priznanja roda trans osobama bez medicinskih preduslova, zabraniti nepotrebne operativne zahvate nad interpolnim osobama i urediti nekoliko prava koja se tiču porodičnog života i diskriminacije zasnovane na rodu i/ili polnim karakteristikama. Osim navedenog Zakona, program teži unapređenju zakonodavnog okvira radi obezbjeđivanja besplatne, dostupne i kvalitetne zdravstvene zaštite, besplatnog, dostupnog, kvalitetnog i sigurnog obrazovanja, poštovanja radničkih prava i jednakih mogućnosti za rad, besplatne, dostupne i kvalitetne socijalne zaštite, dostupne i kvalitetne zaštite od nasilja i diskriminacije, poštovanja prava na privatni život, te druga prava koja su garantovana ljudskim pravima.

Program za odnose s javnošću

Program za odnose s javnošću fokusiran je na aktivnosti kojima je cilj podizanje vidljivosti i svijesti o trans i interpolnim temama kroz medije, prenošenje ličnih priča, ulične akcije i druge alate. Ovaj program je fokusiran na unapređenje načina izvještavanja o transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama, kao i kreiranje adekvatnih, naučno-baziranih, afirmativnih i poštujućih stavova o trans, inter i rodno varijantnim osobama, te razbijanje predrasuda i stereotipa zasnovanih na rodnim/polnim normama. Program za edukaciju Kroz ovaj program, Spektra sprovodi edukaciju u vezi sa ljudskim pravima i tretmanom trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba, za različite institucije i zainteresovane strane. Do sada, aktivisti/kinje Spektre su bili/e edukatori/ke na edukacijama sprovedenim za: medicinske radnike/ce, psihologe/škinje, pedagoge/škinje, policijske službenike/ce, socijalne radnike/ce, novinare/ke, srednjoškolce/ke, nastavnike/ce i mnoge druge.

Kontakt:

Website: www.asocijijaspektra.org

Facebook: <https://www.facebook.com/asocijacija.spektra/>

Instagram: <https://www.instagram.com/asocijacija.spektra/>

Youtube: <http://www.youtube.com/c/AsocijacijaSpektra>

Jovan Ulićević

E-mail: jovan.ulicevic@asocijijaspektra.org

Tel: 067/135-205

Nikola Ilić

E-mail: nikola.ilic@asocijijaspektra.org

Tel: 068/426-695

Kvir Montenegro

Crnogorsku LGBTIQ asocijaciju Queer Montenegro osnovali su članovi aktivističke grupe Queer brigada koja je djelovala unutar nevladine organizacije Juventas. Queer Montenegro je zvanično registrovana kao nevladina organizacija u martu 2013. godine i ona okuplja LGBTIQ osobe, članove njihove porodice i prijatelja sa ciljem da se izgradi crnogorski LGBTIQ pokret koji će se aktivno i trajno boriti za zaštitu ljudskih prava. Pored toga, ciljevi organizacije uključuju i dostizanje pune pravne i društvene jednakosti i prihvatanje LGBTIQ osoba, kao i punu vidljivost i participaciju u procesima donošenja odluka i kreiranja politika u Crnoj Gori. Queer Montenegro sprovodi programske ciljeve u okviru sveukupnog rada u javnom životu, što podrazumjeva: javno zagovaranje i lobiranje za zaštitu i promociju ljudskih prava LGBTIQ osoba na državnom, regionalnom, evropskom i međunarodnom nivou; podršku i participaciju u organizovanju javnih događaja LGBTIQ osoba, Povorki ponosa u Crnoj Gori, regionu i u inostranstvu radi unapređenja vidljivosti i zagovaranja ljudskih prava LGBTIQ osoba; senzibilizovanje javnosti radi unapređenja društvenog prihvatanja LGBTIQ osoba; osnaživanje samoorganizovanja LGBTIQ omladine za aktivističko djelovanje; pružanje pravne pomoći i psihosocijalne podrške LGBTIQ osobama; organizovanje radionica, kurseva, predavanja, seminara, panela, okruglih stolova i drugih sličnih događaja; organizovanje festivala queer umjetnosti i kulture i drugih manifestacija.

Neke od najvažnijih aktivnosti koje je Queer Montenegro sproveo od svog osnivanja: od 2013. godine logistička podrška organizaciji Montenegro Pride-a i koordinacija Organizacionog odbora Montenegro Pride-a; osnovana grupa samopodrška za trans osobe; osnovana neformalna grupa LBTQ žena kvirA; zagovaranje i lobiranje za usvajanje zakona i legislativa koji se odnose na poštovanje ljudskih prava LGBTIQ osoba, uključujući i javno zagovaranje usvajanja Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola; organizovana regionalna konferencija trans, inter i rodno varijantnih osoba „Transpozijum“ u 2017. godini; organizacija više kulturno umjetničkih manifestacija, izložbi i festivala, uključujući i organizaciju kulturno umjetničkog festivala Nedelja ponosa od 2014. godine, učestvovanje u ko-produkciji dvije pozorišne predstave „Mlijeko u prahu“ i „Pometnje pitomca Terlesa“, publikacija dvije zbirke s regionalnog konkursa za najbolju queer kratku priču „Write Queer“; organizovanje treninga za predstavnike državnih i lokalnih insitucija uključujući pripadnike policije, sudstva i tužilaštva o različitim temama koje se tiču ljudskih prava LGBTIQ osoba; sprovođenje monitoring aktivnosti i izvještavanje o stanju ljudskih prava; organizovanje brojnih radionica za LGBTIQ zajednicu; podrška osnivanju Asocijacije Spektra u 2017. godini i Udruženja LBTQ žena „Stana“ u 2020. godini.

Kontakt:

Facebook: <https://www.facebook.com/Queer.Montenegro>

Instagram: <https://www.instagram.com/queermne/>

e-mail: info@queermontenegro.org; queer.montenegro@gmail.com

Danijel Kalezić

E-mail: danijel@queermontenegro.org

Tel: 068/309-399

Marica Vlahović

E-mail: maricavlahovic11@gmail.com

Tel: 067/087-387

Ilija Vujošević

E-mail: vujosevicilijaa@gmail.com

Tel: 069/752-366

**Queer
Montenegro**

montenegrin lgbtiq association

Literatura

Altiser, Luj, *Ideologija i državni ideološki aparati*, Karpos, Loznica, 2009.

Asocijacija Spektra, *Preporuke za medijsko izvještavanje o transrodnim, interpolnim i rodno varijantnim osobama*, Podgorica, 2019.

Asocijacija Spektra, *Izveštaj o stanju ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba u Crnoj Gori za 2019. godinu*, <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2020/03/izvjec5a0taj-o-stanju-ljudskih-prava-tirv-osoba-2019.pdf>. Pristupljeno 1. 6. 2020.

Barac, M. John, Milica Špajak i Bojana Jokić, *Monitoring izvještaj prijavljenih slučajeva govora mržnje i diskriminacije u online prostoru, LGBTIQ Socijalni Centar*, Podgorica, 2020, 19.

Brigs Adam & Pol Kobli, „U medijima: uvod“, *Uvod u studije medija*, priredili: Adam Brigs i Pol Kobli, Clio, Beograd, 2005, 469–476.

Brkić, Daniela, *Online Hate Speech Montenegro Country Report*, Montenegro Media Institute, 31 May 2013, https://www.mminstitute.org/files/Online_Hate_Speech.pdf, (Access date: 1. mart 2020).

Čigoja Piper, Danica, *Konstrukcija i recepcija fenomena autizma u štampanim i onlajn medijima u Republici Srbiji*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, (doktorska disertacija), 2018.

Gross, Larry, *Up from invisibility: lesbians, gay man and the media in America*, Columbia University Press, New York, 2001.

Herman, Edvard S. i Robert V. Mekčesni, *Globalni mediji: novi misionari korporativnog kapitalizma*, Clio, Beograd, 2004, 12–14.

Hall, Stuart, „Encoding/Decoding“, *Media and cultural studies: keywords*, edited by: Meenakshi Gigi Durham and Douglas M. Kellner, Blackwell Publishing Ltd, Malden, Oxford, 1980, 163–172.

Hall, Stuart, „The spectacle of the other“, *Representation: cultural representations and signifying practices*, edited by: Stuart Hall, SAGE, London, 1997, 223–290.

Jokić, Bojana, Ilija Jokić i John M. Barac, *Pravna zaštita LGBTIQ osoba u Crnoj Gori: primjeri iz prakse*, LGBT Forum Progres, Podgorica, 2019.

Kodeks novinara/novinarki Crne Gore, <https://www.osce.org/fom/255576?download=true>, preuzeto 23. 3. 2020.

Kerševan-Smokvina et al., *Montenegro Media Sector Inquiry with Recommendations for Harmonisation with the Council of Europe and European Union standards*, Council of Europe, 29 December 2017, <https://rm.coe.int/montenegro-media-sector-inquiry-with-the-council-of-europe-and-europea/16807b4dd0>, (Access date: 1 March 2020), 35–39.

Lazić, Miroslav, „Veb 2.0 kao izazov onlajn izdanjima najznačajnijih dnevnih novina u Srbiji“, *CM – časopis za upravljanje komuniciranjem*, vol. 6, br. 18, 2011, 77–106.

Medherst, E., „Seksualnost“, *Uvod u studije medija*, priredili: Adam Brigs i Pol Kobli, Clio, Beograd, 2005, 477–494.

Medijski Savjet za samoregulaciju, *Poslovnik o radu komisije za žalbe*, <http://www.medijskisavjet.me/index.php/mne/o-nama>, pristupljeno 24. 3. 2020.

Milanović, Aleksa, *Reprezentacije transrodnih identiteta u vizuelnim umetnostima*, Fakultet za medije i komunikacije i Orion Art, Beograd, 2015.

Milanović, Aleksa, *Medijska konstrukcija Drugog tela*, Orion Art, Beograd, 2019.

Milanović, Aleksa, *Analiza izvještavanja o transrodnim osobama u onlajn i elektronskim medijima u Crnoj gori za 2019. godinu*, Asocijacija Spektra, Podgorica, 2019.

Ministarstvo kulture, *Prijedlog: Informacija o planu implementacije preporuka iz Analize medijskog sektora u Crnoj Gori za usklađivanje sa standardima Savjeta Evrope i Evropske unije „Jačanje pravosudne ekspertize o slobodi izražavanja i medija u Jugoistočnoj Evropi 2018 (JUFREX)“*, Decembar, 2018.

Ministarstvo kulture, „Utvrđen Prijedlog zakona o medijima: Nova rješenja usklađena s međunarodnim standardima“, Vlada Crne Gore, 5. 12. 2019, 17:35 h, <http://www.gov.me/vijesti/217488/Utvrden-Prijedlog-zakona-o-medijima-Nova-rjesenja-uskladena-sa-medunarodnim-standardima.html>, pristupljeno 24. 3. 2020.

Ministarstvo zdravlja, *Izveštaj s druge javne rasprave o Nacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju*, <http://www.mzdravlja.gov.me/vijesti/198875/Izvjestaj-sa-druge-javne-rasprave-o-Nacrtu-zakona-o-izmjenama-i-dopunama-Zakona-o-zdravstvenom-osiguranju.html>, pristupljeno 15. 3. 2020.

Perkins, Tessa, „Rethinking Stereotypes“, *The media studies reader*, edited by: Tim O’Sullivan and Yvonne Jewkes, Arnold, London, New York, 1997, 75–87.

Skupština Crne Gore, *Zakon o medijima* („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 051/02 od 23. 9. 2002, 062/02 od 15. 11. 2002, „Službeni list Crne Gore“, br. 046/10 od 6. 8. 2010, 073/10 od 10. 12. 2010, 040/11 od 8. 8. 2011), 2011.

Skupština Crne Gore, *Zakon o elektronskim medijima Crne Gore*, („Službeni list Crne Gore“, br. 46/10 od 6. 8. 2010, 40/11 od 8. 8. 2011, 53/11 od 11. 11. 2011. godine).

Thompson, John B., „Mass Communication and Modern Culture“, *The media studies reader*, edited by: Tim O’Sullivan and Yvonne Jewkes, Arnold, London, New York, 1997, 28–41, 32.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2016. godinu*, Podgorica, 2017, https://www.ombudsman.co.me/docs/1491305524_final-izvjestaj-za-2016-04.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2017. godinu*, Podgorica, 2018, https://www.ombudsman.co.me/docs/1522665383_final-izvjestaj-za-2017.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2018. godinu*, Podgorica, 2019, http://www.ombudsman.co.me/docs/1554124685_final-godisnji-izvjestaj-2018.pdf, preuzeto 4. 4. 2020.

Zaštitnik ljudskih prava, *Izveštaj o radu za 2019. godinu*, Podgorica, 2020, https://www.ombudsman.co.me/docs/1590478014_www-final---05---izvjestaj-o-radu-za-2019.pdf, preuzeto 20. mart 2021.

Zeković, Aleksandar Saša, Jovan Kojičić i Predrag, Tomović, Mitovi i stereotipi: *Nasilje i govor mržnje prema LGBT osobama – Policijska i pravosudna praksa u Crnoj Gori*, LGBT Forum Progress, Podgorica, 2014, <https://www.transserbia.org/images/2014/dokumenta/Mitovi%20i%20stereotipi%20-%20OK.pdf>, preuzeto 4. 4. 2020.

